

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
DEPARTAMENT-CATEDRA UNESCO
PENTRU SCHIMBURI INTERCULTURALE ȘI INTERRELIGIOASE

Program de Master:

“Comunicare interculturală în contextul integrării europene”

LUCRARE DE DISERTAȚIE

“O CULTURĂ EUROPEANĂ”, O PROVOCARE
PENTRU COMUNICAREA RELIGIOASĂ ȘI SOCIALĂ

Coordonator: Prof. univ. Dr. Martin Hauser

Masterand: George-Daniel Nădejde

București

- iunie 2004 -

Cuprins

Cuprins / 2

Prefață / 4

Europa !?! / 4

A. Cultură și comunicare – definirea noțiunilor / 7

1. Cultura și cerințele ei / 8

1.1 Semnificațiile conceptului de cultură / 8

1.2. Definiții ale culturii / 10

1.3. „Civilizație” pentru aprofundarea noțiunii de „cultură” / 13

2. Comunicarea și importanța ei / 16

B. Religia – latură importantă a comunicării în procesul cultural / 21

1. Cultură și religie în comunicare și condiționare reciprocă / 22

2. Religia în contextul social actual / 26

3. O religie europeană?! / 33

4. O privire creștină asupra ideii de europenizare / 37

C. Comunicarea dintre social și cultural în context european actual / 41

1. Unitate și diversitate / 42

2. În căutarea identității culturale europene / 47

2.1. Neajunsurile integrării europene!?! / 49

2.1.1. Problema conflictului cultural / 51

3. Comunicarea și efectul ei asupra culturii / 52

3.1. Comunicarea - fundament ale societății / 52

3.2. Consecințele timpului prezent asupra culturii / 54

3.2.1. Denaturarea fenomenului cultural / 55

4. Caracteristici culturale și sociale ale secolului XX / 59

4.1. Ideea de postmodernitate / 61

D. Concluzii

1. Spre ce se îndreaptă Europa? / 65

Bibliografie / 75

Prefață

Europa !?!

Luând în seamă întreaga conotație a termenului, nu putem să nu începem cu mitologia. Potrivit legendei grecești, Europa a fost fiica regelui Feniciei iar frumusețeei a suscitât iubirea lui Zeus. Travestit în taur, acesta a răpit-o și a dus-o în Creta, unde Europa i-a dăruit trei fii ce aveau să devină regi: Minos al Cretei, Radamantus al insulelor Ciclade și Sarpedon al Luciei. Mai târziu, ea s-a căsătorit cu regele Asterion al Cretei, care i-a adoptat copiii. Poporul a venerat-o sub numele de Hellotis, iar festivalul numit Hellotia s-a organizat până târziu pentru celebrarea ei.¹

O altă conotație a Europei provine din astronomie. Sub acest nume este vorba de al patrulea satelit ca mărime al planetei Jupiter, descoperit de Galilei și botezat astfel de către un astronom german. Conotația care ne interesează mai mult pentru această lucrare este însă cea geografică. Europa reprezintă continentul penultim în ordinea mărimii (după el urmează Australia), ocupând 10,4 milioane kilometri pătrați. El era locuit, în 1990, de 787,7 milioane de oameni. Mărginită de Oceanul Atlantic, de Marea Mediterană, Oceanul Arctic, Marea Neagră, Marea Caspică și Munții Urali, Europa preia o cincime din suprafața terestră a Pământului. În această suprafață sunt incluse și insulele și arhipelagurile ce-i

¹ Meyers Enzyklopädisches Lexikon, Band 8, Bibliographisches Institut, Mannheim, Wien, Zürich 1980, p. 253; The New Encyclopedia Britannica, London, Chicago 1992, Volume 4, p. 602, apud Prof. univ. Dr. Andrei Marga, *Filosofia unificării europene*, <http://idd.euro.ubbcluj.ro>, cap. 1, p. 1.

aparțin: Novaia Zemlia, Islanda, Insulele Britanice, Corsica, Sardinia, Sicilia, Creta, Malta, Cipru.²

În acest teritoriu s-au făcut, în anul 1951, primii pași³ pentru construcția europeană odată cu semnarea Tratatului de la Paris prin care s-a înființat Comunitatea Europeană a Cărbunelui și a Oțelului prin voința comună a șase membri fondatori: Belgia, Franța, Germania, Italia, Luxemburg și Olanda. Apoi, prin Tratatul de la Roma (1957), aceste șase țări au hotărât crearea altor forme de conducere printre care și Comunitatea Economică Europeană. După șaisprezece ani s-a realizat prima extindere a Comunității Economice Europene de la șase la nouă membri (1973: Danemarca, Irlanda, Marea Britanie), după care procesul de integrare s-a accelerat. Comunitatea Europeană a avut o evoluție dinamică, înregistrând unele schimbări și perfecționări la nivel organizatoric și instituțional. Cele mai importante evenimente ale anilor 80 pentru integrarea vest-europeană le-au constituit extinderea de la nouă la doisprezece membri și crearea pieței Unice Europene.

Tratatul asupra Uniunii Europene, cunoscut sub numele de Tratatul de la Maastricht a fost semnat la 7 februarie 1992 de miniștrii Afacerilor Externe și de Finanțe ai celor douăsprezece țări membre. Acesta avea să modifice conceptul de Comunitate Europeană în cel de Uniune Europeană și a accentuat extinderea integrării de la domeniul economic, la cel monetar și politic.

Obiectivele Uniunii⁴ stipulate în Tratat sunt: promovarea progresului economic și social echilibrat și durabil, prin stabilirea unei uniuni economice și monetare, cu o monedă unică; punerea în practică a unei politici externe și de securitate comune. Tratatul asupra Uniunii Europene abordează nu numai domeniile economic, monetar, politic, ci și cultura, învățământul și socialul.

În anul 1995, Uniunea Europeană a trecut de la doisprezece la cincisprezece membri, prin aderarea Austriei, Finlandei, Suediei, în 1997 are loc Tratatul de la Amsterdam care a adus alte îmbunătățiri acordurilor deja existente, pentru ca în 2004 să se

² Prof. univ. Dr. Andrei Marga, *Filosofia unificării europene*, <http://idd.euro.ubbcluj.ro>, cap.1, p. 1.

³ Dan Dodiță, *Viitorul Uniunii Europene, certitudine sau necunoscută*, www.e-referate.ro, pp. 1-3.

⁴ *Ibidem*, p. 2.

lărgescă lista țărilor cuprinse în dezbateri. Până la momentul actual, Uniunea a vizat în special domenii ca justiție, securitate, economie, lăsând pe planul secund aspecte legate de religie sau de cultură.

Am prezentat doar câteva aspecte legate de organizarea Uniunii Europene pentru a ne face o idee despre ceea ce a urmărit și urmărește alianța înființată la mijlocul secolului XX.

Această lucrare nu are însă scopul de a dezbate etimologic, istoric, politic sau geografic termenul “Europa” sau “Uniune europeană”, ci de a prezenta realități culturale, religioase, sociale, care domină teritoriul acestui continent. Și pentru că domeniile supuse discuției sunt foarte vaste, important este de a surprinde aspecte esențiale care caracterizează discuțiile începute de atâta timp în legătură cu ideea de europenizare.

Cum întreaga Europă se află în febra acestui proces iar concluziile nu sunt încă nici pe hârtie, rândurile cuprinse în aceste pagini nu vor decât să creeze o imagine de ansamblu cu o întreagă problematică și semne de întrebare. Fără îndoială că răspunsurile se vor ivi cândva dar, pe moment, ne limităm la unele reacții și trăiri prezente, neavând pretenția că s-au cuprins toate aspectele legate de comunicarea dintre religie, cultură și societate.

A

Cultură și comunicare.

Definirea noțiunilor.

1. Cultura și cerințele ei

1.1. Semnificațiile conceptului de cultură

A defini cultura înseamnă a defini însăși condiția umană, în unitatea și varietatea ei, în încercările nesfârșite de a crea, de a lăsa posterității valori inestimabile. Prin cultură, omul își depășește mediul de existență și dă sens vieții sale. Nu există o definiție standard a culturii. De fapt, cultura, spune Abraham Moles⁵, se pretează la o “definiție deschisă”, oricând susceptibilă de corecturi și adăugiri.

Conceptul de cultură poate fi definit folosindu-ne de o perspectivă interdisciplinară care ar putea descifra articulația diverselor sale aspecte și implicațiile socio-umane. Numai printr-o privire de ansamblu în toate ramurile vieții sociale și în toate disciplinele educaționale ne putem face o idee completă în legătură cu ceea ce reprezintă de fapt cultura. Cum acest lucru este practic imposibil de realizat în doar câteva pagini, voi încerca să surprind doar câteva definiții, păreri și idei legate de conceptul de cultură, în scopul de a înțelege rolul și implicațiile ei în societatea contemporană.

Cultura ne apare ca un ansamblu de limbaje, simboluri și semnificații care sunt integrate într-un amplu și complex proces de comunicare. Cel care dă tonus și culoare acestui ansamblu este omul, interesat mereu de tot ceea ce-l înconjoară.

În acest sens, Edgar Morin afirmă că “omul este o ființă culturală prin natură pentru că este o ființă naturală prin cultură”⁶. Deci, cultura este un fel de a doua natură a omului, o natură secundară, apărută prin îmbogățirea naturii primordiale fără însă a vorbi de o ruptură radicală între cele două realități. Ele se combină permanent în ființa umană.

Pentru om, cultura reprezintă mediul specific de existență. Ea delimitează un domeniu existențial, caracterizat prin sinteza dintre obiectiv și subiectiv, dintre real și

⁵ Abraham Moles, *Sociodinamica culturii*, Ed. Științifică, București 1974, p. 45.

⁶ Edgar Morin, *Le paradigme perdu: la nature humaine*, Seuil, Paris 1973, p. 100.

ideal. Cultura definește sintetic modul uman de existență și este simbolul forței creatoare a omului. Ea reprezintă un adevărat sistem de valori. S-au căutat tot felul de definiții și de explicații care să stabilească sfera în care se mișcă cultura ca realitate sau concept. Pentru a surprinde mai bine acest aspect putem face o apreciere legată de partea materială și cea spirituală a creației întrucât ele reprezintă laturile constitutive ale vieții umane.

Componenta materială a culturii, care este exprimată de obicei prin termenul de civilizație, cuprinde mijloacele și valorile care asigură reproducerea materială a vieții sociale, adică procesele existenței sociale.

Componenta spirituală a culturii cuprinde sistemele de valori în care se cristalizează eforturile de cunoaștere, atitudinile și reacțiile omului în contact cu ceea ce îl înconjoară. De obicei, acestea îmbracă forma unor sisteme ca filosofia, arta, mitologia, religia, morala, dreptul etc.

Termenul de cultură a fost preluat de mai toate limbile moderne din limba latină, unde cuvântul cultură avea atât înțelesul de cultivare a pământului, cât și pe cel de cultivare a spiritului. Se avea în vedere atât ideea de transformare a naturii exterioare omului, cât și a facultăților naturale ale omului, pe care educația le poate transforma din potențialități în realități. Cuvântul trece astfel în sfera largă a educației care urmărește formarea spiritului și a sufletului, instruirea și modelarea personalității pe baza cunoștințelor și a experienței personale.

Conceptul de cultură a început să fie utilizat tot mai frecvent în decursul secolului al XIX-lea, odată cu formarea noilor discipline sociale. El a fost asociat cu cel de civilizație, impus încă din secolul al XVIII-lea, pentru a semnifica progresul cunoașterii și al societății pe baza extinderii gândirii raționale și a mijloacelor tehnice. Pe măsură ce a dobândit o utilizare frecventă în disciplinele sociale, termenul de cultură a căpătat semnificații foarte largi. Cultura a fost considerată ca un factor definitoriu al existenței umane, ca element indispensabil al realității sociale.

1.2. Definiții ale culturii

Cercetările din secolul al XIX-lea au dus la cristalizarea unei prime definiții care poartă amprenta antropologului Eduard B. Tylor. Acesta pornește de la studiul culturilor primitive pentru a ajunge la o generalizare care înglobează în conceptul de cultură toate manifestările de viață ale unui popor, de la mitologie, limbaj, rituri, ceremonii, simboluri, cunoștințe, până la instituții și forme de organizare socială.

Putem spune că definirea noțiunii de cultură este de origine engleză, Edward Burnett Tylor (1832-1917), fiind cel dintâi care a văzut-o ca un “ansamblu complex ce include cunoașterea, credințele, arta, morala, dreptul, tradițiile și orice alte producții și modalități de viață create de omul ce trăiește în societate”⁷.

Astfel, termenul “cultură” a fost introdus în antropologie de către Tylor, pionierul britanic al acestei discipline.

În aceeași lucrare, „*Primitive culture*” (1871), în capitolul I: „Știința despre cultură” E. B. Tylor enunță și alte forme ale culturii: îmbrăcămintea, uneltele, armele, dreptul de proprietate și căsătoria, învățătura morală și religioasă, pentru ca în capitolul II: „Dezvoltarea culturii” să afirme că “recensământul tuturor faptelor vieții obișnuite ale unui popor reprezintă acel întreg pe care îl numim cultură”⁸. Odată cu aceste idei, paralel cu dezvoltarea studierii realităților legate de cultură, se observă o proliferare extraordinară a semnificațiilor termenului, chiar dacă au apărut nenumărate ambiguități și confuzii.

Definițiile culturii s-au multiplicat la începutul secolului XX, când diverse discipline sociale au început să cerceteze mai aplicat fenomenul cultural, pornind de la: spirit/materie, subiectiv/obiectiv, valori/fapte, creații spirituale/bunuri materiale, tradiție/ inovație, particular/universal etc.

⁷ E. B. Tylor, *Cultura primitivă* apud Pierre Bonte, Michel Izard, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Ed. Polirom, Iași 1999, p. 682.

⁸ E. B. Tylor, *Cultura primitivă* apud Prof. univ. dr. Nicolae Frigioiu, *Politologie și doctrine politice*, București 2001, p. 104.

În acest sens, Aurelian Bondrea definea cultura ca totalitate de valori materiale și spirituale ale omenirii ajunse la un anumit prag al dezvoltării, produse ale cunoașterii și practicii umane create, transmise și asimilate în procesele social-istorice.⁹

Potrivit lui Al. Tănase¹⁰, putem înțelege cultura punând-o în corelații cu cel puțin patru sisteme de referință: natură, societate, conștiința individuală/socială și personalitatea umană.

După Ovidiu Drîmba, cultura include în sfera ei atitudinile și actele privitoare la spirit, la intelect; sferei culturii îi aparțin datinile și obiceiurile, credințele și practicile religioase, divertismentele, operele de știință, filosofie, literatură, muzică, arhitectură, pictură, etc.¹¹

Cultura este ca o interpretare a lumii, o lectură și o apreciere a existenței, un mod de a traduce experiența în limbaje simbolice.

Importanța ei ca întreg, indiferent de modalitățile de abordare, nu poate fi pusă la îndoială. În acest sens, Lucian Blaga afirmă că omul nu poate evada din sfera culturii întrucât i-ar afecta calitatea de om: “Exodul din cultură ar duce la abolirea umanității ca regn”¹². Existența umană este, deci, o existență culturală, cu tot ceea ce implică această condiție.

Cultura poate fi percepută și ca un ansamblu de deprinderi sufletești întrucât presupune un proces de asimilare și trăire subiectivă a valorilor. Dar aceste deprinderi și stări ale conștiinței sociale și individuale se exprimă în opere, în conduite și practici sociale.

În raport cu personalitatea umană, cultura reprezintă tot ceea ce omul a dobândit în calitatea lui de membru al unui grup social. Ea este un sistem de idei, de obiceiuri, habitudini, modele comportamentale și reacții caracteristice pentru modul de viață al unei societăți. Fiind un rezultat al dorinței de cunoaștere asupra lumii, un mecanism de adaptare

⁹ Aurelian Bondrea, *Sociologia culturii*, Ed. Fundației “România de mâine”, București 1993, p. 95.

¹⁰ Al. Tănase, *Cultură și civilizație*, Ed. Politică, București 1977, p. 13.

¹¹ Ovidiu Drîmba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. 1, Ed. Vestala și Saeculum I.O., București 2001, p. 6.

¹² Lucian Blaga, *Trilogia valorilor*, în *Opere*, vol.10, Ed. Minerva, București 1987, p. 510.

în lupta pentru existență, cultura este “numele colectiv pe care îl dăm diverselor creații ale omului”¹³.

Sapir consideră că nucleul semantic al conceptului de cultură se referă la un “ansamblu de atitudini, de viziuni asupra lumii și de trăsături specifice de civilizație care conferă unui popor anumit locul său original în lume”¹⁴.

La rândul său, Alexandru Tănase¹⁵, oprindu-se cu interes asupra aceluiași subiect, a privit cultura ca un dialog al omului cu lumea, dialog care implică: un progres interior al omului pentru cunoaștere de sine și pentru desăvârșirea spirituală, precum și o creștere a puterii sale asupra lucrurilor. Din păcate, lumea modernă pune accent în special pe cel din urmă aspect, nemaiarătându-se interesată de vreo realizare interioară, spirituală. Acest minus se impută în special dezvoltării fără precedent a tehnicii, a mijloacelor materiale.

Prin cultură se modelează personalitatea umană, întrucât cultura transmite modele comportamentale, atitudini sociale, reacții dobândite și învățate, întreaga istorie a omului ca ființă socială. Cultura păstrează experiența socială și cognitivă, deține formele în care se exprimă conștiința de sine a unei societăți, elaborează și întreține mecanismele prin care se afirmă creația umană.

Cultura nu este ceva adiacent condițiilor materiale, nu este un lux, ci o latură indispensabilă a existenței umane, un sistem de creații care răspund unor cerințe existențiale concrete. Cultura este un patrimoniu al valorilor, un univers axiologic în care omul își dobândește demnitatea sa. În cultură omul se întâlnește mereu cu sine însuși.¹⁶

¹³ Daya Krishna, *Cultura*, în vol. *Interdisciplinaritatea și științele umane*, Ed. Politică, București 1986, p. 317.

¹⁴ Edward Sapir, *Anthropologie*, Editions de Minuit, Paris 1967, p. 329.

¹⁵ Alexandru Tănase, *Cultură și religie*, Ed. Politică, București 1973, pp. 150-151.

¹⁶ Werner Heisenberg, *Pași peste graniță*, Ed. Politică, București 1977, pp. 118-119.

1.3. „Civilizație” pentru aprofundarea noțiunii de „cultură”

Pentru a percepe și a înțelege mai bine teritoriul pe care cultura îl acoperă, trebuie să aruncăm o privire și asupra implicațiilor și domeniului noțiunii de „civilizație”. Acest lucru se impune în special datorită spectrului larg cuprins de cele două domenii dar și pentru întrepătrunderea sferelor pe care ele le domină.

Termenul de civilizație a apărut prin derivarea lui din cuvintele latine *civis*, *civilis*, care făceau referire la cetățeanul care trăiește într-o stat și care dispune de anumite calități ce-l ajută să se conformeze regulilor de conduită în relațiile sociale și publice. Astfel, civilizarea înseamnă educarea cetățeanului pentru comportarea lui adecvată (politețe, bune maniere, obiceiuri) în viața civilă, în spațiul civic, în spațiul public, unde trebuie să respecte anumite convenții și reguli consacrate ale relațiilor interumane și sociale.

Pe lângă sensul antropologic - de stăpânire a naturii prin cunoaștere, invenții tehnice, civilizația a vizat prin chiar înțelesul ei primar reglementarea relațiilor sociale prin norme și instituții, organizarea vieții comunitare potrivit unor exigențe diverse: calitatea mediului de viață, ordine, curățenie, conversație, comportament afabil.

Termenii de cultură și civilizație au fost utilizați, cu sensuri diferite în spațiul francez și în cel german.¹⁷ În Franța, civilizația era considerată un termen cu o sferă mai amplă, ce conține cultura ca o componentă a sa. În Germania, dimpotrivă, teoreticienii au acordat culturii o sferă mai largă și au văzut în civilizație doar componenta materială, tehnică și economică a culturii.

În spațiul intelectual francez termenul de “civilisation” este utilizat pentru a desemna ceea ce îndeobște este desemnat prin cultură, iar germanii au utilizat termenul de “kultur” pentru a desemna civilizația. Pentru francezi, civilizația are o sferă mai largă, ea cuprinde cultura ca o componentă spirituală, iar componenta ei materială formează civilizația propriu-zisă.

Pentru germani, cultura este termenul dominant, iar civilizația este o componentă a culturii, fiind o aplicație sau o întruchipare materială a valorilor culturale. Sensul special al

¹⁷ Prof. univ. Dr. Grigore Georgiu, *Cultură și comunicare*, București, pp. 63-64.

termenului de cultură este cel de construcție spirituală a personalității, de “building”. Din spațiul germanic, termenul de cultură, mai bogat în înțelesuri, se va extinde în mediile răsăritene, inclusiv în România, unde se impune cu sensul de ansamblu al deprinderilor sufletești, al creațiilor spirituale ce caracterizează o națiune. Această inversare terminologică a creat multe confuzii.

În secolul Luminilor¹⁸, în mediul francez se folosea mai ales termenul de civilizație pentru a desemna stăpânirea rațională asupra naturii, progresul cunoașterii și al moravurilor. Civilizația era opusă naturii, fiind considerată un mediu artificial de existență, în timp ce cultura se referea la anumite valori ce se înrădăcinează în starea naturală. Civilizația este identificată cu stadiul modern al cunoașterii și al organizării societăților, precum și cu un model de comportare a indivizilor, model ce presupune respectarea unor coduri și convenții sociale.

În spațiul gândirii germanice, însă, noțiunea de civilizație a fost devalorizată, fiind asociată cu formele exterioare ale vieții (produse tehnice, instituții și reguli impuse etc.), cu exterioritatea vieții, pe când cultura era asociată cu procesul de formare spirituală, cu interioritatea, cu aprecierea subiectivă a lucrurilor, cu realitățile sufletești și cu “suma activităților spiritului”¹⁹.

În teoriile anglo-saxone, civilizația este utilizată cu un sens sinonim celui de cultură. Probabil din perspectivă evoluționistă, civilizația definește doar acele culturi care au atins o treaptă de dezvoltare ridicată, în opoziție cu expresia de “culturi primitive” care a fost bine formulată de Edward Burnett Tylor.

Ovidiu Drîmba vorbește de civilizație²⁰ ca despre cea care se ocupă de totalitatea mijloacelor cu ajutorul cărora omul se adaptează mediului, reușind să-l supună, să-l transforme, să-l organizeze.

Date fiind urmele și urmările pe care ideea de civilizație le-a lăsat de-a lungul istoriei, ea este înțeleasă ca fiind “cultura în acțiune”, adică “întruchiparea culturii în

¹⁸ Ibidem, p. 47.

¹⁹ Jacob Bruckhardt, *Considerații asupra istoriei universale* (1905), apud Bernard Valade, *Cultura*, vol. *Tratat de sociologie* (sub coordonarea lui Raymond Boudon), Ed. Humanitas, București 1997, p. 524.

²⁰ Ovidiu Drîmba, *Istoria culturii și civilizației*, vol.1, Ed. Vestala și Saeculum I.O., București 2001, p. 6.

mediul de viață, de muncă și comportare, în obiecte ale universului artificial, deci mișcarea sa din panteonul valorilor spre forumul cetății, pătrunderea în laboratorul vieții practice”²¹.

În cele mai multe reprezentări, civilizațiile decupează mari unități ale istoriei universale, modurile de viață ale unor popoare și societăți solidare prin religie, tradiții, instituții politice și juridice, trăsături culturale, valori, idealuri, forme artistice, tipare de acțiune practică, tehnologii. Civilizațiile s-au născut și s-au diferențiat în fluxurile ramificate ale istoriei, interacționând în forme variate, fără a-și pierde specificitatea. Ele exprimă structuri de durată lungă ale existenței umane, în varietatea lor geografică și istorică, manifestându-se prin moduri complexe de organizare economică, instituțională și politică a societăților.

La rândul său, Tudor Vianu afirmă că “civilizația nu este, de fapt, decât o cultură definită prin sfera ei, o cultură socială parțială, din punctul de vedere al unei singure valori, și anume din punctul de vedere al valorii tehnico-economice...Civilizația ar fi deci o cultură afectată exclusiv ținutelor tehnico-economice... Civilizația nu este o entitate care s-ar opune culturii, este numai unul dintre aspectele ei”²².

El consideră că distincția dintre cultură și civilizație este necesară, dar militează pentru sinteza lor în procesul dezvoltării sociale.

Oprindu-se asupra acelorași noțiuni, Arnold Toynbee²³ este convins că în inima fiecărei civilizații pulsează un factor spiritual, un suflet specific. Astfel, el respinge viziunea ce reduce substanța unei civilizații la invențiile tehnice și la aspectele materiale ale vieții.

Civilizația nu se limitează numai la procesul realizării tehnice și practice a valorilor, la transmiterea lor în spațiul social și asimilarea lor de către indivizi. Toate invențiile care au sporit puterea omului asupra naturii și au ameliorat condițiile de viață, toate reprezintă de fapt sinteze între cunoștințe, atitudini și tehnici, deci între cultură și civilizație.

²¹ Alexandru Tănase, *Cultura și civilizația*, Ed. Politică, București 1977, p. 145.

²² Tudor Vianu, *Opere*, vol.8, Ed. Minerva, București 1979, p. 158.

²³ Arnold Toynbee, *Studiu asupra istoriei*, Humanitas, București 1997, pp. 60-66.

2. Comunicarea și importanța ei

A comunica înseamnă a pune sau a avea în comun, fără a distruge ceva în acest proces. Termenul „comunicare”²⁴ începe a fi utilizat din secolul al XIV-lea și provine la origine din latinescul “communis” care înseamnă a pune în comun, a fi în relație, a împărtăși, a împărți. Din secolul al XVI-lea, termenului i se asociază și un înțeles nou: a transmite, odată cu dezvoltarea poștei, a drumurilor. Din secolul al XIX-lea, sensul a transmite trece pe primul plan ca o consecință a dezvoltării tehnicilor moderne de comunicații.

Comunicarea înseamnă o acțiune socială, un act fundamental al ființei umane, ce implică întregul comportament al omului, nu doar limbajul; un act ce influențează comportamentul celorlalți, o interacțiune vie între actorii care participă la definirea situației existențiale în care se află.

În acest înțeles, comunicarea este privită ca o componentă definitorie, structurală, a existenței umane și a culturii. Așadar, comunicarea este actul cultural primar, ce presupune un schimb interactiv de mesaje între indivizi, grupuri, societăți, culturi. Ea face posibilă continuitatea și coeziunea vieții sociale, fiind un tip de acțiune socială. În lumea contemporană, circulația informației este decisivă și a devenit o necesitate vitală pentru societăți și indivizi. Sistemul mediatic a fost asemănat cu sistemul nervos al societății.

Comunicarea este principalul instrument de integrare a individului în societate și de modelare a culturii sale. Nimeni nu poate însă ignora că “limbajul este faptul cultural prin excelență”²⁵. Omul nu poate fi înțeles decât relațional. Comunicarea e baza existenței în colectivitate, e piatra de temelie fără de care nu se poate vorbi de societate, de grupuri sociale bine organizate, ce respectă niște legi și sunt dominate de instituții.

Comunicarea este o condiția primară a existenței umane și a vieții sociale, este emblema și manifestarea spiritului uman. Ea este liantul, factorul de legătură, țesătura ce-i

²⁴ Prof. univ. Dr. Ioan Drăgan, *Sociologia comunicării în masă*, Curs, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, p. 5.

²⁵ Claude Levi-Strauss, *Antropologia structurală*, Ed. Politică, București 1978, p. 433.

unește pe oameni în grupuri, comunități, etnii, societăți, state, națiuni, culturi și blocuri de civilizație, până la cel mai înalt nivel integrator, cel al umanității, cu întreaga ei desfășurare în spațiu și timp, atât de diversă și totuși unitară în datele sale fundamentale.

Indiferent din ce perspectivă vrem să definim condiția umană, nu putem ocoli un dat fundamental al ființei umane: capacitatea de a comunica printr-o gamă extrem de variată de limbaje naturale sau artificiale. Ca și cultura, comunicarea reprezintă un atribut specific, de ordin ontologic, pentru existența umană. Întregul univers al culturii este un rezultat cumulativ al formelor de expresie și de comunicare pe care omul le-a inventat și experimentat în decursul istoriei.

Comunicarea este deci un factor constitutiv al culturii, un factor definitiv și structural, fără de care nu putem înțelege nici o formă de cultură. Ea înseamnă un permanent schimb de informații, mesaje și semnificații între indivizi și grupuri, ceea ce dă consistență și bogăție fenomenului cultural. Ea este esența vieții sociale a omului, întrucât viața în comun, stocarea informațiilor și transmiterea moștenirii sociale către noile generații nu ar fi posibile fără existența multiplelor forme de semnificare și de comunicare.

Cultura și comunicarea sunt o pereche conceptuală în toate științele care cercetează condiția umană. Ambele intervin în raporturile dintre individ și societate, ambele au o funcție majoră în integrarea socială și în transmiterea experienței cognitive și practice. Ele nu sunt identice, dar nici separate dacă înțelegem că viața în comun, deci viața socială, în datele sale elementare, nu este posibilă fără comunicarea cotidiană.

În realitate, spune un specialist în domeniu, “cultura și comunicarea formează un cuplu ciudat. Nici una nu se explică fără cealaltă. Cele două fenomene nu sunt perfect etanșe, nu se conțin și nici nu pot fi situate în planul reflexiilor paralele prin corespondență analogică”²⁶.

Cultura și comunicarea interferează însă nu putem pune semnul egalității între ele.

A trăi înseamnă a comunica, a fi în relație cu mediul. Omul comunică prin întreaga sa ființă și prin toate formele de manifestare expresivă, nu numai prin cuvânt. Individul nu-și poate trăi viața fără se manifeste în relație cu alții, adică să-și exprime prezența,

²⁶ Jean Caune, *Cultură și comunicare*, Ed. Cartea românească, București 2000, p. 17.

gândurile, interesele și aspirațiile. Orice gest are o semnificație pentru ceilalți, astfel că putem îndrăzni să punem semnul echivalenței între comunicare și comportament.

Nu putem să nu comunicăm, nu există vreun comportament care să nu aibă nici o semnificație. În universul uman, semnele și comunicarea sunt omniprezente, pentru că nu putem să nu avem un comportament, adică un fel de manifestare. Chiar tăcerea sau refuzul de a schița vreun gest într-o situație anumită sunt purtătoare ale unui sens.

“Dacă admitem că într-o interacțiune orice comportament are valoarea unui mesaj, altfel spus, că este o comunicare, urmează în mod firesc că nu putem să nu comunicăm, fie că vrem, fie că nu vrem. Activitate sau inactivitate, vorbire sau tăcere, orice are valoare de mesaj. Astfel, comportamentele noastre îi influențează pe alții, iar aceștia, la rândul lor, nu pot să nu reacționeze la aceste comunicări și, prin însuși acest fapt, ei comunică.”²⁷

Astfel, comunicarea este privită ca o structură ce cuprinde orice formă de relație a omului cu lumea naturală și socială. De aceea ea joacă un rol fundamental în modelarea vieții și în consacrarea unor tipare culturale dominante în cadrul societăților.

Noile mijloace de comunicare sunt instrumente culturale cu o forță deosebită în orientarea percepțiilor și a atitudinilor, în formarea imaginilor despre lume și în difuzarea unor modele de comportament social.

Ceea ce este interesant de evidențiat este faptul că față de modurile în care se desfășura comunicarea socială în antichitate sau în urmă cu două-trei secole, schimbarea este gigantică.

Acesta prezență masivă a mijloacelor de comunicare a dat naștere unui nou tip de cultură²⁸, ce a fost numit inițial cultură de masă, datorită impactului social foarte larg, iar mai recent s-a impus noțiunea de cultura media.

Cartea tipărită, apoi presa de masă, telefonul, filmul, radioul, patefonul, televiziunea, publicitatea, casetele audio și video, sateliții de comunicare, calculatoarele, internetul, telefoanele mobile și toată gama noilor tehnologii ale informației au produs, în cascadă, un salt uriaș în domeniul comunicării.

²⁷ Paul Watzlawick, J.Helmick Beavin, Don D. Jackson, *Une logique de la communication*, Seuil, Paris 1972, p. 46.

²⁸ Prof. univ. Dr. Grigore Georgiu, *Cultură și comunicare*, București, pp. 13-14.

“*Comunic, deci exist*”²⁹, aceasta ar fi noua formulă prin care gândirea actuală încearcă să definească omul.

Comunicarea interpersonală întemeiază atât individualitatea oamenilor, cât și “comunitatea” lor socială. Limbajele, sistemele de semne, practicile semnificante și comunicaționale, formele de cultură îl mențin pe individ în sfera gravitațională a comunității sociale.

A comunica înseamnă faptul primar prin care oamenii, ca ființe raționale, fac schimb de mesaje inteligibile și interacționează complex în spațiul social. Procesul de comunicare este vital pentru existența omului și pentru desfășurarea tuturor activităților care produc și reproduc viața societăților și de aceea el se manifestă ca fundament în crearea cadrului social. Societatea sau ceea ce numim fapte sociale nu există în afara comunicării.

Ținând cont de toate aceste aspecte, putem înțelege cu ușurință că se poate vorbi de o comunicare interculturală sau de o cultură a comunicării dacă luăm în considerare toate formele de manifestare ale acesteia. Comunicarea interculturală înseamnă de fapt o uniune de comori la nivel spiritual din care nu poate fi omisă religia. Comunicarea interculturală înseamnă nu numai noi deschideri către alte orizonturi culturale, dar și o achiziționare de noi informații care permit cunoașterea și respectarea celui de lângă noi, acceptarea reciprocă și mai ales o îmbunătățire a propriei culturi. Există și acea temere care poate apărea: de a nu-ți pierde identitatea culturală în încercarea de a comunica cât mai adânc, de a prelua sau de a da celorlalți propriile păreri.

Acest lucru poate fi însă evitat atunci când punem respectul pentru individ deasupra oricărui lucru. Chiar fără a exagera, pot să afirm că preceptele biblice sunt cele care ar putea orândui un astfel de respect și o atitudine de ascultare, de ajutor reciproc, indiferent de subiecții puși în discuție. De aceea, un rol important îl are și cultura comunicării adică formele și manifestările alese în orice dialog. Nu putem asculta numai de teorii și de exemplele altora, ci trebuie să ne facem noi înșine o paradigmă existențială prin implicarea în dialog și susținerea unei comunicări constructive.

²⁹ Ibidem, p. 144.

E necesar să facem din viață un dialog continuu, dacă nu, ea e doar existența unei lăncezeli. Cuvântul, limbajul trebuie folosite ca principii ale comunicării prin care omul devine om pentru alt om; ele sunt forța creatoare și liantul între mine și tine.

Nu poți cunoaște un popor, nu te poți apropia de cultura lui dacă nu te străduiești să-i cunoști mai bine posibilitățile și oportunitățile lui de comunicare. Tocmai datorită dorinței de comunicare, de coabitare, s-a născut și necesitatea europenizării.

Expresia “cultură europeană” s-a accentuat, vrând-nevrând, odată cu începerea procesului de integrare europeană, care, prin amploarea pe care a luat-o, se îndreaptă spre cunoașterea celuilalt, spre înțelegerea lui și apropierea de el prin toate domeniile de activitate, fie social, politic, economic sau religios.

Cultura europeană, în măsura în care se va impune sub această titulatură, poate deveni o carte sacră a culturii mondiale. În ea, orice filă s-ar dovedi foarte importantă pentru că, în lipsa uneia, întregul ar fi nearmonizat și instabil. De aceea, e necesar ca inovația și tradiția, vechiul și noul, să intre în aceeași sinteză în drumul spre viitor.

Orice s-ar întâmpla, avem totuși o certitudine: cultura, religia, societatea, toate fundamentate pe comunicare și susținute împreună de om, constituie un cerc luminos care are centrul în transcendent pentru că nu există aspecte ale creației care să nu aibă legătură cu divinitatea. Totul depinde de noi cum știm să le folosim și să le păstrăm pentru posteritate.

B

*Religia, latură importantă a comunicării
în procesul cultural.*

1. Cultură și religie în comunicare și condiționare reciprocă

Religia ca și arta, filosofia sau istoria, este o atitudine în fața lumii și a vieții. Această atitudine a umanității, oricât de primitiv conștientă de sine, a marcat timpul și a dat o anumită specificitate fiecărei părți din teritoriul planetei. Indiferent de domeniul supus discuției, religia își are locul său bine stabilit întrucât, în lume, ea regularizează raportul dintre om și misterul vieții, al morții.

Cine uită de religie ratează viața deoarece ea constituie un factor determinant implicat în toate relațiile de viață. Statele europene au ținut cont în Constituțiile lor de această realitate în complexitatea ei. Conștiința religioasă crescândă se confruntă însă cu o schimbare de perspective generată de noul context al Comunității Europene. Spectrul larg al relațiilor juridico-religioase privitoare la Bisericile de stat și laicitate, neutralitate și cooperare, își are originea în imanenta diversitate din țările comunitare.

Religia reprezintă legătura liberă și conștientă a omului cu ființa superioară. În acest sens comunicarea nu numai că este cerută, dar se impune ca fundament în susținerea sentimentului religios atât în relația dintre om și Dumnezeu cât și în cea dintre semeni.

Problemele religioase dețin pretutindeni un loc aparte în viața publică. De fapt, dintotdeauna religia a fost esențială pentru manifestarea ființei umane, încât până în momentul de față nici o societate nu s-a putut lipsi de ea.

Mai mult, “religia își poate pune amprenta asupra culturii și prin modelarea instrumentelor statului, având potențialul de a promova cauze politice cel puțin în ceea ce privește menținerea ordinii și posibilitatea de a-i predispuce pe oameni să manifeste

reținere și autocontrol”³⁰. Când evaluăm relația dintre religie și cultură trebuie să avem în vedere așa-numita religie practică, adică religia așa cum se manifestă ea la nivel social.

Domeniul religiei nu se limitează la tot ceea ce atinge în mod exclusiv pe Dumnezeu. Obiectul unui comportament religios poate fi chiar și o piatră, un animal, cerul sau stelele, spirite sau elemente fizice. Riturile și cultele religioase au aceeași funcție: de a încerca să încurajeze ceea ce este judecat bine și a îndepărta ceea ce este rău. Luată în serios, această simplă observație ar putea să ne dea cheia atitudinii și experienței religioase: este vorba de felul în care ea salvează, eliberează pe oameni de amenințările și de pericolele prezente asupra ființei umane. În această privință, religia insistă asupra mântuirii, asupra eliberării, asupra împlinirii, indiferent cum aceasta este înțeleasă în credințe diferite.³¹

Toate societățile și culturile, în diversitatea istorică a organizării lor, au operat în reprezentările lor colective cu o zonă a sacralității, pe care au folosit-o ca funcție și sistem de referință pentru sensurile conferite istoriei și vieții umane. Mircea Eliade a ținut să specifice expres acest lucru: “Sacru este un element în structura conștiinței și nu un stadiu în istoria acestei conștiințe. La nivelurile cele mai arhaice ale culturii, a trăi ca ființă umană este în sine un act religios, căci alimentația, viața sexuală și munca au o valoare sacramentală. Altfel spus, a fi sau mai degrabă a deveni om înseamnă a fi religios”³².

Eliade subliniază necesitatea de a cerceta religia dintr-o perspectivă interdisciplinară, din care nu pot lipsi abordările istorice, sociologice, culturale, psihologice: “În realitate, nu există fapt religios în stare pură. Un fapt religios este totdeauna și concomitent fapt istoric, sociologic, cultural și psihologic”³³.

Religia este astfel integrată în ansamblul culturii, ansamblu care, la rândul lui, se răsfrânge și se manifestă prin valorile religioase. În nucleul fiecărei culturi se află valorile și credințele religioase, ce interferează cu valorile estetice, morale și politice, influențând

³⁰ Bryan Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, trad. de Dara Maria Străinu, Ed. Trei, București 2000, pp. 84-85.

³¹ Rudolph Brandner, *L'Interculturalité: une approche philosophique*, Colloque *Vers un pluralisme constructif*, (Siège de l'UNESCO, Paris, 28-30 janvier 1999), Organisation des Nations Unies pour l'éducation, la science et la culture, Secrétariat des pays du Commonwealth CLT-99/CONF.601/CPL-5, Paris, janvier 1999, p. 7.

³² Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1981, p. VIII.

³³ Mircea Eliade, *Religiile*, studiu din lucrarea *Interdisciplinaritatea și științele umane* (traducerea din franceză a lucrării cu același titlu apărută în 1983 sub egida UNESCO), Ed. Politică, București 1986, pp. 386- 387.

întreg ansamblul. Distincția dintre sacru și profan, precum și interferențele lor, se manifestă în toate culturile și în toate timpurile, inclusiv în epoca actuală, apreciată de Eliade drept “etapă ultimă a desacralizării”³⁴.

Religia, în variatele sale manifestări, este în ultima instanță o tentativă de a asigura comunicarea dintre om și transcendență, dintre om și divinitate, prin texte fondatoare, prin mituri, rituri, simboluri, instituții. La fel, știința, ca demers rațional și specializat de cunoaștere, reprezintă o încercare a omului de a descifra și de a traduce în limbaj uman secretele naturii, deci un mod de a pune întrebări naturii.

Religia, ca formă culturală, poate fi privită și din perspectiva funcțiilor sale formative, teoretice întrucât ea cuprinde și viziuni despre lume, reprezentări asupra raporturilor dintre om și divinitate, prescripții cu valoare practică sau medicală etc.

În ceea ce privește relația dintre cultură și religie, Lucian Blaga susține că omul, deși simte realitatea prezenței transcendentului în existență, el este totuși sortit creației, are un destin creator permanent. Accentuând posibilitățile și predispoziția spre creație, spre autonomia lumii, scriitorul distruge legătura dintre transcendent și imanent. Omul trăiește într-un mediu specific, creat de el însuși, într-un univers simbolic care-l detașează de natură. Cultura apare astfel doar ca un mod specific uman de existență, ca o necesitate absolută, ca un rezultat al creației umane. Cu toate acestea cultura are astfel o “semnificație metafizică”³⁵, fiind o dimensiune definitorie a omului sub raport antropologic și istoric.

Chiar dacă prin Blaga ne aflăm pe terenul unei dihotomii între material și spiritual, între cultură și religie, această nu anulează cu nimic din importanța acordată creației ca fundament cultural. Această realitate ne trimite spre cerințele religiei creștine care își trăiește idealurile prin acțiunea neîntreruptă în drumul spre un Dumnezeu, imanent și transcendent, în același timp. Se deschide astfel drumul spre mister, spre ceva care ne depășește dar ne ajută în același timp să dăm naștere valorilor. Suntem prinși în concret

³⁴ Ibidem, p. 388.

³⁵ Lucian Blaga, *Trilogia valorilor, Opere*, vol. 10, Ed. Minerva, București 1987, p. 510.

dar trăim prin spirit, prin ceea ce simțim dar nu se vede. Aceasta ar putea constitui punctul de plecare spre înțelegerea spirituală, religioasă a fenomenelor culturale.

Este adevărat că de-a lungul istoriei s-au format tot felul de opinii legate de religie, de implicațiile acesteia în viața obișnuită, de importanța aspectelor culturale pe care ea le creează. În acest sens, Alexandru Tănase afirmă: “Religia este o formă a conștiinței sociale și a culturii spirituale. Ca fenomen cultural apariția religiei a constituit o necesitate istorică și nu un produs al hazardului. Religiei i se reproșează faptul de a fi fost totdeauna o frână a progresului intelectual dar și incapacitatea sa de fonda o adevărată morală și o ordine politică justă”³⁶.

Fără îndoială, religia reprezintă un factor determinant implicat în toate relațiile de viață. Statele europene au ținut cont în Constituțiile lor de această realitate în complexitatea ei. Date fiind situațiile tensionate contemporane, în care religia joacă un rol special, Uniunea Europeană nu poate prelua pur și simplu unul din sistemele religioase existente. Se impune o rezolvare pragmatică a problemelor apărute la acest nivel cu luarea în considerare a fiecărui caz în parte și în același timp cu privirea orientată în direcția corectă. Toate aceste lucruri ne confirmă încă o dată că încercările istorice de marginalizare a religiei, ca un simplu fenomen social trecător, au eșuat și că e nevoie de o mai mare responsabilitate față de ceea ce apare în jurul relației dintre om și divinitate.

Acest lucru este cu atât mai necesar cu cât cultura postmodernă se arată a fi una întortocheată și neorientată definitiv, ceea ce tensionează relațiile și alimentează necomunicarea. De fapt, “postmodernitatea în care se pare că am intrat vine să distrugă vechile repere, să angajeze altele neexperimentate încă, să dilueze valorile normale cu care omul s-a obișnuit”³⁷. Aceasta face ca, într-o lume profund secularizată, religia să nu aibă un loc fixat și determinat cu necesitate.

³⁶ Alexandru Tănase, *Cultură și religie*, Ed. Politică, București 1973, p. 6.

³⁷ Conf. univ. Dr. Constantin Cuceș, *Postmodernitate și religie*, www.bpv.8m.com, p. 2.

2. Religia în contextul social actual

Subcapitolul anterior a trasat doar câteva aspecte și problematizări legate de fenomenul numit religie, constituind doar un preambul în încercarea de a arăta rolul sentimentului religios în relațiile interumane și implicit în cultură. Contextul social și istoric al experiențelor religioase trebuie însă investigat cu atenție fără a reduce religia la statutul de un simplu fenomen derivat al unor structuri sociale.

În ciuda acestei realități, de cele mai multe ori, religia, fiind în esența sa o chestiune de valori, este forțată să se retragă în domeniul privat, pierzându-și treptat atât locul cât și relevanța în domeniul public. De fapt, în modernitate, a fi religios este acceptabil, dar aceasta numai în măsura în care religiozitatea personală nu are pretenția de a depăși granițele lumii private și de a invada astfel domeniul public. Intrăm deja în domeniul relativizării, ceea ce caracterizează timpul prezent mai ales când este vorba de manifestarea religiosului. De aceea se naște întrebarea: cum se poate menține credința în absolut într-o lume relativă?

Răspunzând la această întrebare, Berger spune că prima opțiune (și probabil cea mai dominantă în creștinismul occidental) este familismul.³⁸ Religia și familia sunt cele două dimensiuni ale existenței ce asigură omului modern sens într-o lume fără sens. Alții dau curs liberalismului teologic sau tradiționalismului.³⁹ Cel dintâi curent urmărește abdicarea treptată de la normele și valorile religioase și adaptarea acestora la normele și la valorile societăților liberale dominate de relativism. Cel de-al doilea, tradiționalismul, este caracterizat prin respingerea sistematică a noului și orientarea cu precădere asupra trecutului pentru a se păstra intact ceea ce s-a moștenit prin intermediul tradiției, care reprezintă de fapt singura autoritate ce poate aborda noul.

³⁸ P. Berger, *The Heretical Imperative*. O continuare creativă a acestei teorii o constituie A. Watler, *A Long Way from Home*, Paternoster, Carlsile 1979. O critică a teoriei lui Berger se poate găsi în S. Bruce, (ed.), *Religion and Modernization*, Oxford University Press, Oxford 1992, apud Silviu Rogobete, *Religie și schimbare socială. Câteva reflexii asupra rolului religiei în societatea contemporană*, New Europe College, București, 2002, www.areopagus.ro/realrolrelsocnec, p. 8.

³⁹ Chiara Lubich, *O altfel de globalizare*, <http://arhiepiscopeia-ort-cluj.org/cultural/revista/f>, pp. 4-5. Silviu Rogobete, *Religie și schimbare socială. Câteva reflexii asupra rolului religiei în societatea contemporană*, New Europe College, București, 2002, www.areopagus.ro/realrolrelsocnec, pp. 7-8.

Oricum am privi lucrurile, realitatea este că societatea prezentă, indiferent de spațiul în care se manifestă, reușește cu greu să experimenteze sentimentul religios datorită interesului galopant pentru ceea ce ar putea oferi știința.

În acest context, religia creștină a încetat să mai joace un rol obiectiv în societatea europeană pentru a fi izolată în sfera subiectivismului personal care s-a transformat în sursă de proliferare a sectelor.⁴⁰ În aceste vremuri de neîncredere generalizată, când neliniștea și deruta se instalează ușor, criza marilor instituții, printre care și cele religioase, îi îndeamnă pe mulți oameni să caute noi experiențe spirituale. Religia devine o enciclopedie a vieții spirituale⁴¹, dând răspunsuri la toate problemele de conștiință: viața solitară, viața familiară, viața socială, politică și militară, viața artistică, științifică, filosofică, totul intră în preocupările ei modelatoare urmând concepția dogmatic-teologică, în care este sistematizată lumea și viața. Îngrijorat de turnura pe care a adus-o rațiunea în scopul dezvoltării unei societăți care accentuează tot mai mult teoria morții lui Dumnezeu, sociologul german Max Weber spunea: “raționalizarea crescândă a acestei lumi, raționalizarea dreptului, a statului, a științei sau artei, constituie caracteristica fundamentală care distinge societățile occidentale moderne de cele care le-au precedat”⁴².

Secularizarea societății, afirmarea crescândă a individualismului și mondializarea conduc la o explozie a religiilor, credințelor, sectelor. Ofertele de salvare se multiplică pe o piață a religiosului total liberalizată, unde înfloresc mixajele, inovațiile, sincretismele, noile misticisme, proliferând, de asemenea, șarlatanii de tot felul ai religiozității. Odată ce religia este definită ca o afacere de ordin privat, atunci fiecare individ poate alege din avantajul mesajului creștin numai acele elemente care îi convin lui.⁴³

Sectele care ne-au invadat în ultimii ani sunt răspunsul acestei dihotomii dintre public și privat care ignoră adevărul religios păstrat până în ultimele secole pentru a se crampona în interpretări personale fără nici o bază divină. Supranaturalul ia adesea locul

⁴⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Ortodoxie și contemporaneitate*, Ed. Diogene, București 1996, p. 149.

⁴¹ Vasile Pârvan, *Despre valorile istoriei; istorie, filosofie, artă, religie*, curs, 1920, p. 8.

⁴² Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Hristos, Biserică, Societate*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București 1998, p. 68.

⁴³ Lesslie Newbigin, *Foolishness to the greeks*, Wcc, Genève 1986, p.145, apud Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Ortodoxie și contemporaneitate*, Ed. Diogene, București 1996, p. 149.

divinului și nu mai contează nici coerența, nici dumnezeul căruia i te închini: fiecare caută ceea ce îi face lui bine. Omul se arată astfel a fi inseparabil legat de pământ.

Interesul diminuat al oamenilor pentru supranatural și importanța redusă a acestuia în organizarea societății contemporane arată că atât concepțiile despre o ordine transcendentă cât și preocuparea pentru valorile ultime sunt din ce în ce mai puțin relevante pentru viața modernă. Dezvoltarea științei și a orientărilor filosofice care o sprijină au știrbit din pretențiile religiei de a oferi o interpretare atât a universului natural cât și a ordinii sociale.

“Mitul creștin al creației a fost dat la o parte, putând fi menținut doar ca o alegorie.”⁴⁴ În timp ce în Orient s-a manifestat un grad mare de toleranță față de diversele idei și practici religioase, în Occident a prevalat exclusivismul și cerința ca dogmele religioase să fie expuse într-o formă logică, fără contradicții interne. Așteptarea întoarcerii Mântuitorului creștin a devenit o legendă populară care a provocat izbucniri de entuziasm, disidențe și chiar revolte fățișe împotriva bisericilor și a religiilor. Noile mișcări religioase le aduc oamenilor alinare prin metode mai simple. Ele nu se încurcă în hățișurile tradiției, folosesc un limbaj și simboluri contemporane și calea mai directă a mobilității spirituale. Noile mișcări se adaptează ethosului predominant al societății contemporane.

Ne aflăm în perioada în care individul e gestionarul propriei sale conștiințe, centrul de greutate deplasându-se de la factorii de control social spre autocontrolul fiecărui individ în parte. În acest sens, stăpânirea lumii devine un concept cheie ce lasă urmări negative în mersul istoriei.

O asemenea tendință nu face decât să închidă pe om în propriul său univers și să dezică valoarea comunicării, a relațiilor interpersonale. Omul nu mai e doar o parte a unui tot ce trebuie să contribuie la bunul mers al lucrurilor ci devine el însuși o entitate dornică de un autocontrol perfect prin care să se ridice deasupra tuturor. Din relația normală de dialog dintre Creator și creatură se ajunge la o minimalizare a divinității în scopul reușitei personale care nu mai ține cont de nimeni și de nimic.

Raționalizarea raporturilor dintre oameni clarifică tuturor adevărul că individul nu trăiește prin sine, ci prin societate. Complicarea vieții civilizate, cu specializările din ce în

⁴⁴ Bryan Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, trad. de Dara Maria Străinu, Ed. Trei, București 2000, p. 69.

ce mai fine ale ocupațiilor vieții productive, creează o tot mai mare interdependență între indivizi. Omul devenit conștient de sine, în bucuria de a-și fi creat o lume a lui, crede că se poate despărți de Cosmos, socotindu-se autonom în Univers.

La începutul secolului XX, secularizarea apare pentru sociologi ca un proces inevitabil, religia găsindu-se descalificată în raporturile sale cu modernitatea și cu procesul raționalizării. Fie că este vorba despre K. Marx, E. Durkheim sau M. Weber, toți aceștia au anunțat pierderea influenței și importanței religiei în societățile moderne. Pentru Karl Marx care considera religia ca opiu pentru popor, aceasta trebuia să dispară odată cu venirea societății fără clase și cu sfârșitul alienării. Pentru Émile Durkheim religia trebuia să fie înlocuită printr-un fel de religie civilă continuând o morală care să permită întărirea coeziunii sociale. În fine, pentru Max Weber progresul omenirii va conduce, printre altele și la marginalizarea religiei.⁴⁵

Se anunță un inevitabil declin al religiei, declin echivalent, pentru J. F. Collange, cu o de-creștinare care nu încetează să lovească Bisericele.⁴⁶ Procesul masiv de raționalizare a activităților sociale care duce la o depersonalizare a raporturilor sociale nu face decât să ne apropie de aceasta și ne face să vedem în locul religiei și al bisericii, stabilirea cu desăvârșire a științei și a statului. Max Weber vede ca o continuare „salvatoare” pentru el, implicarea omului prin profesia sa, percepută ca o probă a credinței.⁴⁷ În acest sens nu se face decât să se întărească ideea lipsei Bisericii care nu mai este necesară pentru un individ ce nu răspunde decât în fața unei autorități terestre.

În ciuda instituțiilor, departamentelor, disciplinelor educaționale care se ocupă de relațiile interumane, societatea europeană care tinde să se formeze e tributară oarecum formelor religioase în care se mișcă. În ciuda aparențelor, rugăciunea în comun este amenințată de accentul pus pe interiorizarea omului, comunicarea e doar de suprafață, de

⁴⁵ Jean Pierre Bastian, *La foi en situation, Considérations sociologique sur les croyances et les pratiques religieuses contemporaines*, in Bernard KAEMPF (coord.), *Introduction a la théologies pratiques*, Presse Universitaire de Strasbourg, Strasbourg 1997, p. 64.

⁴⁶ J.F. Collange, *Identité, démocratie et ethos européen: Eglises et religions dans la construction de l'Europe et la Nation*, Labor et Fides, Geneve 1999, pp. 220-221, apud Conferința prezentată cu ocazia Congresului internațional *Familia și viața la începutul unui nou mileniu*, 25-27 sept. 2001, organizat de Biserica Ortodoxă Română, Biserica Catolică din România, p. 1.

⁴⁷ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Hristos, Biserică, Societate*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București 1998, p. 73.

complezență, religia, indiferent de principiile ei, vizând de cele mai multe ori reușitele pământești.

Totuși, secularizarea nu înseamnă sfârșitul sau declinul religiei, ci trimite mai degrabă la un proces al transformării situației socio-culturale a religiei printr-o înțelegere a universalului prin intermediul localului, a pluralității prin individualitate și invers, dar numai datorită unității ce le poate susține. În acest sens, nici una din cele două nu i se poate recunoaște o superioritate, ci mai degrabă ar trebui afirmată o complementaritate, o relație reciprocă care își are drept model Sfânta Treime.

Unitatea, drepturile egale, sunt bine reglementate în scris, însă sistemele sociale doar par a fi interesate de ele. Aceasta pentru că individul nu mai vizează un ideal comun al unei majorități, ci se limitează la propria persoană. Religia, în înțelesul ei simplu de legătură liberă și conștientă dintre om și o ființă superioară, devine doar un cadru de manifestare în care nu mai sunt doi ci unul.

“Raționalizarea celor spirituale a dus la declinul religiei și la acceptarea unei noi moralități – una permisivă.”⁴⁸ Viziunea religioasă asupra lumii este înlocuită progresiv de bagajul de idei al științei și tehnologiei. Aceasta nu va aduce câștiguri politice și economice capabile să compenseze pierderea bogăției culturale, a diversității, a manifestărilor unice ale spiritului uman.

Ca urmare a noii organizări pe principii tehnice și raționale, tradițiile locale își pierd din însemnătate. Societatea devine mai nesimțitoare iar sensibilitatea față de semeni, grija interpersonală, ocupă mai puțin loc în viețile noastre. Religia este astfel afectată în stilul ei de comunicare, în timp ce mass-media câștigă tot mai mult teren și dezvoltă tot mai multe surse comunicaționale.⁴⁹

Nu este numai o modificare petrecută în societate, ci o transformare a societății în chiar organizarea ei de bază. Aici intervine fenomenul de secularizare care se referă la diminuarea importanței religiei pe plan social. Comunitatea nu se mai interesează de

⁴⁸ Bryan Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, trad. de Dara Maria Străinu, Ed. Trei, București 2000, p. 104.

⁴⁹ Ibidem, p. 146.

nuanțe artistice, spirituale care ar putea îmbogăți trăirea individului, ci se oprește la criterii strict tehnice, raționale, ceea ce înlătură conștiința specific religioasă.

Societățile moderne par să fi căzut pradă unor boli fără antidot care se caracterizează prin: subordonarea valorilor spirituale față de cele materiale, fetișizarea eficienței tehnice și a succesului imediat; exteriorizarea vieții și alienarea omului în universul tehnic, golirea interiorității umane de aspirații și trăiri autentice; masificarea și robotizarea omului, anularea personalității, standardizarea atitudinilor și a comportamentelor; secularizarea vieții și anularea relației dintre om și transcendență, pierderea sensului vieții, disoluția reperelor valorice și a motivațiilor. Câștigul personal este cuvântul de ordine în viața modernă care nu mai are nevoie de nici o altă legitimare iar ceea ce le oferă societatea modernă celor săraci este sprijinul material și nu cel moral.

În orice societate și stat drept, ideea de supranatural devine o presupunere arbitrară. Statul modern sau o grupare de state, care se luptă să formeze aglomerări și mai mari, par a nu mai fi interesate de referatul creației sau de alte învățături biblice. Ceea ce contează acum e doar o simplă documentație cu articole, clauze sau prevederi care cu greu sunt aplicate.

În sistemul societal avansat, supranaturalul nu mai joacă nici un rol în ordinea percepută, trăită, instituită. Mediul de viață este ostil supranaturalului, se bazează pe proceduri raționale, planificate, elaborate de oameni iar moralitatea înseamnă obtuzitate. A exprima atitudini morale este totuna cu a-i inhiba pe oameni atunci când aceștia doresc să acționeze așa cum vor.

“Planificare și nu revelație; ordine rațională și nu inspirație; rutină sistematică și nu acțiune carismatică sau tradițională - iată imperativele ce se impun în zone tot mai largi ale vieții publice.”⁵⁰

Anularea transcendenței și subordonarea vieții unor scopuri imediate sunt atitudini ce țin de însăși esența lumii moderne, de cultul ei pentru valorile utilitare și pentru puterea seculară.

⁵⁰ Bryan Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, trad. de Dara Maria Străinu, Ed. Trei, București 2000, p. 202.

Viziunea lui Benda pentru această lume degradată este sumbră. O societate ce profesează un realism integral și nu mai poate asigura viitorul valorilor spirituale, se îndreaptă în chip logic, spune Benda, spre un “masacru organizat între națiuni și între clase”, spre “războiul cel mai total și mai desăvârșit pe care l-a avut lumea vreodată”⁵¹.

Ironia sa este cu atât mai crudă atunci când afirmă: “În urma acestui război zoologic, specia umană se va extermina pe sine, iar istoria va zâmbi la gândul că Socrate și Isus Cristos au murit pentru această specie”⁵².

Valorile religioase și cele morale, care au fost coloana vertebrală a culturilor premoderne, au intrat în eclipsă, ajungând la finele secolului XX să fie considerate aspecte ale vieții private, domenii în care se exercită liberul arbitru și angajările valorice individuale. Privatizarea moralei și a sentimentului religios reprezintă un semn clar al schimbărilor pe care le trăim la acest sfârșit de secol.

Această separare contrastantă între public și privat, pe lângă faptul că generează un individualism exacerbat⁵³, aduce cu sine și o serie întreagă de probleme în ceea ce privește rolul religiei în viața individului și în societate. Vremurile noastre se caracterizează printr-o susținere a religiilor fragmentare, sincretice, personale, care își arogă moșteniri comune cu marile religii, tradiționale. Modernitatea actuală coincide cu întronarea individului și a drepturilor sale.

“Libertatea omului pare a nu mai avea margini. Divinitatea este adumbrită, împinsă la periferia preocupărilor noastre. Devine un accident, un suport psihologic oarecare la care recurgem pentru a ne simți bine. Constituie o dificultate să știm cine suntem, de unde venim, încotro mergem.”⁵⁴

Religia societăților industriale s-a intelectualizat atât de mult încât ea și-a pierdut orice urmă de mister, orice dimensiune cosmică. Raportul cu Divinitatea este fragmentar, intermitent și interesat. Recurgem la rețetarul religios doar când suntem împinși de nevoi. Mai credem și noi din când în când. Ce să facem? Nu suntem siguri că vom câștiga ceva;

⁵¹ Julien Benda, *Trădarea cărturarilor*, Ed. Humanitas, București 1993, pp. 169, 183.

⁵² Ibidem, p. 184.

⁵³ Silviu Rogobete, *Religie și schimbare socială. Câteva reflexii asupra rolului religiei în societatea contemporană*, New Europe College, București 2002, www.areopagus.ro/realrolrelsocnec, p. 7.

⁵⁴ Conf. univ. Dr. Constantin Cucos, *Postmodernitate și religie*, www.bpv.8m.com, p. 1.

este cert însă că nu pierdem nimic! Religia a devenit un bun oarecare, supus legilor economiei de piață. Ea se consumă precum o hrană oarecare sau un medicament, într-un mod calculat, programat.⁵⁵

Religia se vede oarecum amenințată de progresul fără margini al științei și al tehnicii și de aceea se impune problema dialogului dintre cele două, ceea ce ar putea schimba situații și aspecte importante. Calea de ieșire nu constă în excludere, ci într-un dialog continuu care să dea explicații și informații despre noile aspecte științifice.

Provocarea care rămâne astfel pentru omul religios este, așa cum spunea Mântuitorul, de a înțelege bine vremurile, de a lua crucea în fiecare zi și de a fi gata să-L urmăm, ducând mesajul Vieții, al Iubirii, al Adevărului, unei lumi atât de lipsită de aceste realități existențiale.

3. O religie europeană?!

Manifestarea unei entități religioase într-un spațiu cât mai larg de subiecți, pe cât este de frumoasă și de interesantă, pe atât este de greu realizabilă, de vreme ce imaginea actuală a Europei pare a se caracteriza printr-o fragmentare din ce în ce mai accentuată în ceea ce privește sentimentul religios. Fără îndoială că diversitatea culturală poate susține creația și implicit apariția unor lucrări valoroase în toate domeniile, însă acest lucru nu este valabil și în cazul religiei.

Tocmai de aceea, ideea de europenizare a culturii constituie o mare provocare întrucât, în măsura în care ar fi realizabilă ar duce la contopirea sau chiar la pierderea particularului în universal, la dispariția specificului care dă culoare vieții. Cu atât mai dificilă este problema în ceea ce privește situația religiei. Lucruri care dăinuie de secole, greu poți să le schimbi sau chiar nu te poți atinge de ele date fiind situațiile sociale și

⁵⁵ Ibidem, p. 2.

politice existente. Mutații și mișcări culturale s-au mai întâmplat, și acum se așteaptă acest lucru și din partea religiei. Cum cele două domenii se condiționează, e posibil să avem tot felul de surprize plăcute sau mai puțin plăcute.

Ținând sau nu cont de elementele culturale, Huntington⁵⁶ supraevaluează criteriul religios de diferențiere. El acordă factorului religios un rol primordial în declanșarea conflictelor. Este un punct de vedere ce nu poate fi ignorat. Cele mai acute conflicte se produc pe frontierele ce despart lumea creștină (occidentală și ortodoxă) de cea musulmană (zona Balcanilor, Caucaz, Asia Centrală, zonele Mării Negre și ale Mării Mediterane). Aceste arii de contact inflamează identitățile și le aduc în stare de fierbere, mai ales acolo unde în spatele lor răbufnește o energie religioasă.

Huntington supraevaluează importanța pe care ar avea-o religia în definirea civilizațiilor și în întreținerea surselor de conflict dintre ele. El pune în discuție zona în care creștinismul occidental (catolicismul și protestantismul) se întâlnește cu ortodoxia și cu islamul și consideră că ar reprezenta o zonă vulnerabilă, întrucât ar fi vorba de trei blocuri de civilizație diferite, iar frontierele dintre acestea ar fi locul unor conflicte majore în viitor.⁵⁷

Împărțind Europa după criterii religioase în două tipuri de civilizații, autorul rupe Transilvania de restul României, printr-o linie ce taie continentul de la Marea Nordului la Marea Adriatică, divizând, pe lângă România, și alte țări (Belarus, Ucraina și spațiul fostei Iugoslavii). Aceasta ar fi, după opinia lui Huntington, frontiera ce desparte catolicismul și protestantismul de ortodoxie, deci, implicit, aceasta ar fi frontiera estică a civilizației occidentale, de fapt a Europei, așa cum afirmă în termeni expliți Huntington.

Autorul vrea să stabilească un criteriu clar privind extinderea UE și a NATO spre est. Identificarea Europei cu creștinătatea occidentală apare ca un criteriu clar pentru admiterea de noi membri în organizațiile occidentale.

Iată un mod de-a dreptul straniu de aborda azi integrarea europeană din perspectiva unor vechi fracturi religioase și culturale ale continentului. În loc să ne proiecteze în viitor,

⁵⁶ Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Ed. Antet, București 1998, p. 36

⁵⁷ Ibidem, p. 36.

paradigma lui Huntington ne retrimite în trecut, mutând în epoca postmodernă tensiuni și conflicte care s-au consumat în cea premodernă. Astfel, țările ortodoxe nu ar avea certificat de țări europene în adevăratul sens al cuvântului, pe motive ce privesc fundamentul religios al culturii lor istorice.

Această problematică a fost abordată, printre alții, de Lucian Blaga⁵⁸ în perioada interbelică, fără a ajunge la concluzia că ortodoxia ar fi un obstacol în calea integrării noastre în structurile europene.

Faptul că popoarele ortodoxe sunt și azi în condiția de zone subdezvoltate ale Europei, zone ale periferiei și ale semiperiferiei europene, este explicabil prin factori istorici bine cunoscuți. Știm că în tradiția sa, catolicismul a asimilat valorile divine cu ideea de stat, biserica fiind considerată un stat al lui Dumnezeu pe Pământ. Credința catolică a preferat întotdeauna valorile, fiind animată de spiritul juridic roman, de disciplina religioasă, de autorității voința de putere.

La rândul său, protestantismul s-a născut din întâlnirea spiritului creștin cu popoarele germanice, mediu în care libertatea individuală a fost asimilată cu absolutul. Viața religioasă protestantă este dominată de problematizare, de neliniște interioară, precum și de un acut sentiment al datoriei raționale.

“În Europa protestantismul a redirecționat energiile omului înspre cele pământești. Îmboldul dat muncii în această viață a sporit considerabil realizările științei. Oamenii se folosesc de legământul lui Dumnezeu de a stăpâni pământul și universul pentru a demonstra minunile universului fizic - toate acestea pentru a se evidenția slava lui Dumnezeu.”⁵⁹

Făcând referire la ortodoxie, politologul Francois Thual consideră că ortodoxia după marea încercare din perioada comunistă se afirmă acum în rolul său de “inspiratoare și de garant al națiunilor ieșite din lumea slavo-bizantină. În același timp, ea se pregătește pentru o nouă misiune: aceea de meterez împotriva întoarcerii islamului”⁶⁰.

⁵⁸ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Ed. pentru Literatură Universală, București 1996, pp. 141-142.

⁵⁹ Bryan Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, Ed. Trei, București 2000, trad. de Dara Maria Străinu, p. 88.

⁶⁰ Francois Thual, *Géopolitique de l'orthodoxie*, deuxième édition revue et corrigée, Editeur Dunod, Institut de relations Internationales et Stratégiques, Paris 1994, p. 14.

E o misiune care nu este nouă. Ea s-a considerat permanent o apărătoare a creștinismului autentic și un garant al acestei tradiții sacre împotriva tuturor ereziilor, a schismelor și a altor religii. Această percepție e trăită intens nu atât în cadrul oficial al bisericii, ci în psihologia colectivă. Ortodoxia a avut un adevărat rol de gardian pentru tezaurul sacru al creștinismului chiar dacă autorul nostru o acuză de “complexul slujitorului care suferă”⁶¹, pentru că ea s-a perceput ca fiind persecutată de occidentali, de turci, de comuniști. Acest dispozitiv ideologic este amplificat azi de confruntarea cu islamul. În aceste condiții, religiozitatea se află în miezul atitudinilor etnico-naționale.

Acest lucru se observă foarte ușor dacă luăm în considerare provocarea musulmană care, deși nu a prea constituit un subiect în cadrul culturii europene, iată că acum devine nucleu al discuțiilor pentru întreaga lume. În contextul Renașterii Islamului ca mod de viață care transcende și unește religia cu politica, diferit de conceptul creștin-occidental al separării domeniilor împărăției divine și a celei lumești, punctele de confruntare a celor două civilizații sunt identificate de Huntington⁶² a fi: proliferarea armelor nucleare, drepturile omului și ideologia liberal-democrației, controlul petrolului, migrația, terorismul fundamentalist-islamic și intruziunea americană conceptualizată sub denumirea de imperialism.

Ținând cont doar de cele supuse aici discuției, ne dăm cu ușurință seama că o simplă privire asupra situației religioase din cadrul și din exteriorul Europei ne formează o idee despre implicațiile și urmările pe care o singură religie le-ar avea în acest cadru. Fără îndoială, provocarea unei singure gândiri doctrinare în acest teritoriu, a fost și va rămâne o certitudine pentru generațiile actuale și viitoare. A da suflet Europei înseamnă a-i arăta ținta spre care să se îndrepte. Uniunea Europeană trebuie să includă religia în dimensiunea sa instituțională. Ignorând acest lucru nu face decât să conteste aspectele esențiale ale vieții cetățenilor ei. Ea are obligația să intre în dialog oficial cu Bisericile și comunitățile religioase și să țină cont mai mult ca înainte de ceea ce reprezintă religia în sine. Uniunea

⁶¹ Ibidem, p. 14.

⁶² Samuel P. Huntington,, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Ed. Antet, București 1998, pp. 309, 312.

nu poate prelua pur și simplu unul din sistemele existente. Se impune neapărat o rezolvare pragmatică a problemelor apărute la acest nivel.⁶³

Să nu uităm însă că omul rămâne veriga principală întru toate și doar niște instituții care, de multe ori, iau decizii pripite sunt insuficiente ca rentabilitate. De aceea, cred eu, implicarea personală constructivă în orice mijloc de activitate, va schimba, în timp, anumite stări de fapt care nu fac decât să împiedice desfășurarea planurilor unor oameni cu responsabilitate față de tot ceea ce există. Fie că e filozofie, economie, sociologie, teologie, istorie, religie, orice domeniu trebuie să-și aleagă oamenii cu spirit de răspundere, care, sub protecția credinței, speranței și dragostei să încerce să-și facă „doar” datoria de om. De aici pleacă totul.

4. O privire creștină asupra ideii de europenizare

Cum o “cultură europeană” nu se poate manifesta corect fără sentimentul religios, problemele vor crește în încercarea de așeza unele elemente culturale lângă cele religioase și invers, întrucât cele două aspecte sunt de cele mai multe ori obișnuite să se manifeste într-un anumit cadru iar o anumită schimbare ar aduce probabil pierderi privind autenticitatea și valoarea. În acest sens, Sfinții Părinți întăresc ideea unei autentice conviețuiri numai în cadrul unei trăiri condusă de aceleași legi și aceleași idealuri.

Păstrarea învățăturilor patristice face oarecum dificilă dar nu imposibilă sarcina de a trasa criteriile unei culturi europene căreia îi este indispensabilă manifestarea religioasă. Retrăirea valorilor din primele secole creștine, dar sub imboldul unei vertiginoase accelerări în toate domeniile, ne-ar putea apropia de ceea ce am putea numi o Europă culturală comună, numai în sensul de acceptare a realităților din toate țările europene dar cu tendința

⁶³ Robbers, Prof. Gerhard, *Relația dintre Comunitatea Europeană și comunitățile religioase*, Bruxelles, 12-13 noiembrie, 2001, Programul *Une Ame pour l'Europe*, <http://www.trafic.ro/top/?rid=Ed.trinitasro>, pp. 3-4.

vădită de a oferi aceeași șansă, aceleași criterii sociale și economice țărilor rămase într-un anumit con de umbră. Este vorba dacă vreți de același har primit de oameni dar care este folosit diferit.

Din punct de vedere creștin, cerința este de a-l face conștient pe fiecare și de a nu impune, de a dăruși și nu de a lua, de a uni, de a găsi punctele comune și nu de a despărți. Ulterior diferențele vor fi asumate de ceea ce este deja comun și speranța își va urma cursul ei prin împreună-lucrarea omului cu Dumnezeu. Unitatea și înțelegerea pe toate planurile își va atinge scopul prin relația dintre om și Dumnezeu. “Dobândește duh pașnic și mii de oameni se vor mântui în jurul tău” spunea Serafim de Sarov⁶⁴ fără să cunoască problemele lumii actuale și fără să se cramponeze în discuții inutile și interminabile. Același lucru ar trebui să-l facem și noi astăzi și să ne ocupăm nu de crearea unor coloși, a unor adunări imense ca participare, ci de celula societății care e familia. De aici pleacă totul, de jos și cine crede că poate domina prin simpla lui funcție se înșeală.

Atât timp cât adevărurile sociale, politice nu converg cu cele religioase e greu și să gândești la un întreg perfect funcționabil.

Pentru unii, astfel de idei folosite ca fundament pentru viața religioasă a unei bune părți a Europei par doar o glumă îndrăzneată, mai ales atunci când încerci să spui că adevărata unitate există în potență. Această atitudine pleacă de la diversitatea religioasă cu care se luptă lumea actuală și care dă multe neazuri tocmai datorită libertății rău înțelese. Sfinții Părinți au ținut să avertizeze asupra acestui lucru: „Biserica adevărată a lui Hristos este una singură din care, în diferite timpuri, s-au despărțit diverse adunări eretice și grupări schismatice”⁶⁵.

Nu pot exista fragmente de mântuire, fragmente de adevăr și nici jumătăți de credință, odată ce Vestea cea bună, Evanghelia lui Hristos, a fost propovăduită în lume prin sfinții săi ucenici și apostoli care au întemeiat Biserica.

⁶⁴Serafim de Sarov, apud *Despre Ecumenism*, articol semnat de „Scara”, http://biserica.org/Publicatii/2000/NoVII/05_index.html, p.7.

⁶⁵Sf. Ioan Gură de Aur apud *Despre Ecumenism*, articol semnat de „Scara”, http://biserica.org/Publicatii/2000/NoVII/05_index.html, p. 8.

Nu poți să construiești ceva durabil fără să ai o bază comună și tocmai religia trebuie să fie această bază. Cine nu-si dă seama de acest lucru nu face decât să piardă vremea și să urmărească alte interese. O cultură europeană trebuie să se fundamenteze pe o religie europeană, ceea ce din păcate pare tot mai greu chiar și de imaginat. O singură Biserică cu o singură învățătură pentru relațiile interumane poate întări speranța fiecărei persoane în ceea ce va urma. Atunci când majoritatea va folosi materialitatea acestei lumi ca o oportunitate pentru viitor și când va oferi dezinteresat ajutor și dragoste, abia atunci putem vorbi de o unitate reală ce poate da satisfacții în toate planurile. Aceasta presupune însă apartenența la un singur trup, la un singur întreg.

Fericitul Augustin spunea în acest sens: “Mântuirea ni se dă prin Biserică, iar cei ce sunt în afara Bisericii, nu vor primi viața veșnică”⁶⁶. Pentru a se ajunge la o asemenea realizare este nevoie de o adevărată competiție a dialogului constructiv.

În acest sens, Vissert Hooft, un cunoscător direct al dialogului interreligios, afirma: “Martin Buber, cel care ne-a dat ceea ce este probabil cea mai profundă analiză a dialogului, a spus de la bun început că premisa unui dialog genuin nu este ca partenerii să cadă de acord asupra unei relativizări a propriilor lor convingeri, ci să se accepte ca persoane. Pentru a intra într-o relație profundă cu o altă persoană, nu se cere ca aceasta să fie de acord cu mine, sau ca eu să fiu de acord cu ea, sau ca împreună să negociem un compromis, ci să mă întorc spre ea în voința de a o asculta, de a o înțelege și a căuta o îmbogățire reciprocă”⁶⁷.

Se exagerează prin faptul că o posibilă rezolvare a problemelor între creștini ar crea o Europă unită. Ar fi fără îndoială un început și o mare realizare, dar problema celorlalte religii și culturi specifice, această amestecare necontrolată de tradiții și moduri de gândire ar putea închide multe drumuri spre unitate care se încapățânează să rămână un ideal mai ales din punct de vedere religios și cultural.

⁶⁶ Ibidem, pp. 4-5.

⁶⁷ Lignes Directrices de l'Action Oecuménique de la Fédération des Eglises protestantes de la Suisse, Fédération des Eglises Protestantes de la Suisse, 1994, pp. 436-437. apud Lucian N. Leuștean, *Stadiul dialogului interreligios și perspectivele sale în ecumenismul european*, http://hiphi.ubbcluj.ro/JSRI/htmlversion/indexno_2/, p. 17.

Fără a căuta să se impună, exemplul dat de omul Hristos poate constitui un fundament în drumul spre pacea trupească și sufletească. Se impune însă formarea unor persoane bine intenționate în problema dialogului interreligios tocmai pentru a informa omul de rând, pentru a promova acceptarea prin iubire a celuilalt și integrarea lui într-un eventual nou mediu de viață. Ceea ce lipsește de fapt e buna intenție pentru cel de lângă noi, lucru care nu se poate încă preda fiecărei persoane din Europa prin simplele întâlniri ale reprezentanților din diferite ramuri de activitate. Acestea ar trebui să se extrapoleze la majoritatea oamenilor pentru care se fac aceste întâlniri pentru că de fapt ceea ce contează este reacția majorității. Din păcate modelul societății contemporane pare să promoveze tot mai mult, vrând-nevrând, un individualism, un egoism fără limite, ceea ce duce la înlăturarea interesului pentru majoritate. Individul actual e din ce în ce mai preocupat de multitudinea oportunităților de a-și petrece viața și nu de un ideal comun care ar putea rezolva, în timp, nenumărate probleme.

Într-o asemenea atmosferă, până și speranța, care e atât de bine conturată în ideea de ideal, și-a pierdut din cerințele ei de vreme ce omul se limitează din ce în ce mai mult la partea materială, trupească, spulberând în mod repetat încercările de manifestare ale sufletului. Acestea sunt deja privite doar ca ceva particular ce nu mai poate atinge “evoluția”⁶⁸ omenirii. În acest context, aplicarea învățăturilor creștine rămâne de foarte multe ori în stadiul de aspirație iar simpla încercare de a vorbi despre ea irită sau chiar supără contemporaneitatea.

⁶⁸ În ciuda progresului științific sunt totuși suspiciuni în ceea ce privește evoluția generală a omenirii.

C

*Comunicarea dintre social și cultural în
contextul european actual*

1. Unitate și diversitate

O abordare religioasă a unui subiect implică și o viziune socială, așa cum aspectele sociale nu pot fi înțelese fără manifestarea sentimentului religios. Este motivul pentru care tema vizată în această lucrare încearcă să-și urmeze cursul firesc, luând în discuție realități sociale într-un cadru european ce începe să se contureze din ce în ce mai mult.

Fiind o expresie care sintetizează experiența omului, cultura este implicată în toate formele concrete de existență socială, în toate mecanismele și manifestările esențiale care definesc societatea. Ca urmare, raportarea culturii la structurile societății este o cerință pentru înțelegerea conținuturilor sale valorice și pentru explicarea mecanismelor funcționale care-i asigură dezvoltarea istorică.

În evoluția sa, o comunitate umană nu poate exista fără cultură deoarece aceasta mijlocește raporturile societății cu lumea înconjurătoare, asigurând satisfacerea nevoilor și aspirațiilor umane.

Într-un cadru care se vrea unitar, problema unității și a diversității culturale sau sociale a constituit dintotdeauna un subiect interesant și de multe ori greu de abordat, indiferent de climatul supus problematizării. Acest lucru s-a accentuat și mai mult în societatea democratică care, încurajând spiritul privat, face eforturi deosebite pentru a menține, prin legi, o oarecare ordine constructivă care să rupă limitele și frontierele dintre oameni. Deși la prima vedere pare un paradox, ideea de unitate în diversitate și diversitate în unitate, are atuurile sale dacă ținem cont de principiile religioase, sociale, care au adunat oamenii în jurul interesului pentru aceleași idealuri.

Fără îndoială că diversitatea ideilor, a personalităților, a trăirilor umane, nu poate fi pusă la îndoială indiferent de timp sau de spațiu. Rămâne de rezolvat conceptul de unitate care ar putea crea un climat propice bunei manifestări a diversităților. Acest lucru se încearcă de secole, însă contemporaneitatea pare să se axeze din ce în ce mai mult pe acest deziderat ținând cont sau nu de toate aspectele culturale, sociale, religioase, economice etc.

Realitatea timpului prezent constată creșterea diversității în interiorul societăților actuale, care au devenit un complex de instituții, relații și activități extrem de variate.

Culturile naționale au o firească deschidere spre universal, spre dialog și schimb de valori cu alte culturi și spații spirituale. Epoca modernă și cea contemporană au intensificat comunicarea socială a valorilor și comunicarea dintre culturi, odată cu extinderea extraordinară a sistemului mediatic, astfel că interferențele culturale, conexiunile și schimburile de valori au devenit astăzi realități dominante. În plan cultural, lumea contemporană reproduce raportul structural dintre unitate și diversitate, culturile interferând și comunicând între ele. Acest lucru susține specificitatea și ne atenționează că “nici o fracțiune a omenirii nu dispune de formule aplicabile totalității și că o omenire amalgamată într-un gen de viață unic e de neconceput, deoarece ar fi o omenire osificată”⁶⁹.

Este de observat în ce măsură se ține cont de aceste aspecte, de vreme ce asistăm la o expansiune a diversităților care par să nu-și găsească locul în mediul unei lumi descentralizate. Ne îndreptăm, se pare, spre o lume în care societățile se vor caracteriza prin opțiuni multiple, o lume în care nu vor mai exista curente dominante și exclusive, o lume particularizată prin arhitecturi regionale și locale, cu forme de o varietate debordantă, care dau impresia unui pluralism hibrid și eclectic, lipsit de marca unor stiluri unificatoare.

Diversitatea umană își are temeiul în circuitul nesfârșit al interacțiunilor sociale, cu registrele lor obiective și subiective, diferențiate și solidare. Culturile diverse sunt puse astăzi față în față, sunt într-o dependență mutuală, angajate într-un context comun ce se extinde la scară planetară. Aceste entități trebuie armonizate în contemporaneitate, în spațiul ideal al unei co-existențe în care universalul și specificul să nu se opună, ci să se întrepătrundă în favoarea creației autentice.

Discuțiile în jurul ideii de cultură europeană nasc necesitatea unor precizări legate de realitatea diversității într-un spațiu care tinde să devină unul european unitar. Trebuie să avem în vedere faptul că cele două aspecte păstrează fiecare valoarea lui în încercarea de adaptare la cerințele prezente. Așadar unitatea este necesar valabilă, diversitatea este creatoare; unitatea trebuie să aibă un cadru real pentru a se manifesta, diversitatea nu iese în evidență dar lasă urme în istorie; unitatea este logică pentru că ține de principii bine definite, diversitatea este o realitate istorică ce nu poate fi ignorată.

⁶⁹ Claude Levi-Strauss, *Antropologia structurală*, Ed. Politică, București 1978, p. 45.

Varietatea de stiluri artistice, de experiențe spirituale și sociale, au impus o mentalitate în care mulți teoreticieni văd o trăsătură esențială a postmodernismului. La această perspectivă au contribuit noile forme de comunicare, intensificarea dialogului dintre culturi, redescoperirea și afirmarea culturilor, schimbul rapid de valori și idei favorizat de procesele de europenizare sau de globalizare. Asistăm la o coexistență a diferitelor valori și moduri de gândire, a practicilor culturale și educaționale, la o articulare mozaicată a ideilor și a stilurilor, ceea ce naște de multe ori ideea de multiculturalism.

Este deci normal ca în cadrul social-cultural să se țină neapărat seama de criteriul valorii care poate ușura întărirea relațiilor dintre oameni și, cu atât mai mult, principiile de adevăr și dreptate care s-ar vedea astfel în plină acțiune. De fapt, valoarea este „expresia ideală a unui acord între eu și lume, care poate fi oricând realizat”⁷⁰. Ceea ce contează este modul în care se stabilește și se acordă valoarea ca principiu și ca realitate.

Epoca noastră impune astfel o nouă relație dintre unitate și diversitate. Această relație reprezintă cadrul teoretic în care putem înțelege schimbările atât de variate din cultura contemporană.

Deși contradictorii în aparență, unitatea și diversitatea reprezintă cele două aspecte de nedespărțit ale omului și, implicit, cei doi poli în care se mișcă cultura. Având în vedere acest lucru, termenul de cultură, cu tot ce implică el, ar trebui scris cu aceeași îndreptățire la singular și la plural.⁷¹

Sub aspectul unității și diversității, cultura cuprinde un ansamblu complex de instituții aferente și mijloace de comunicare, în jurul cărora este organizată viața culturală și prin care valorile pătrund în spațiul social. Printre cele mai însemnate instituții care mijlocesc raporturile dintre cultură și societate trebuie să menționăm: sistemul de învățământ, institutele de cercetare științifică, mijloacele de comunicare în masă, biblioteci, muzee, etc. Ele constituie forme prin care cultura se socializează și își exercită toate funcțiile sale.

⁷⁰ Tudor Vianu, *Originea și valabilitatea valorilor*, în *Opere*, vol. 8, Ed. Minerva, București 1979, p. 134.

⁷¹ Fernand Braudel, *Ecrits sur l'histoire*, Flammarion, Paris 1969, p. 307.

Prin urmare, cultura are o funcție existențială evidentă; o societate nu poate exista fără cultură. În ea sunt codificate relațiile omului cu transcendența, cu istoria, cu natura, cu societatea, cu semenii; prin cultură omul cunoaște lumea, se cunoaște pe sine și își fixează scopuri; cultura răspunde la nevoile sociale și individuale.

Diversitatea culturilor nu are corespondență direct în diversitatea biologică a indivizilor, ci în formele sociale diferite ale grupurilor etnice. Împrejurări geografice, sociologice și istorice, factori care țin de aspectul intern al unei comunități și societăți, de forma particulară pe care o îmbracă raportul subiect/obiect în existența comunității respective, acestea sunt, în general vorbind, domeniile și planurile care explică diversificarea culturilor.

La nivelul vieții sociale, creativitatea umană s-a desfășurat totdeauna în modalități extrem de variate, în condiții determinate, care cunosc o gamă indefinită de factori. Culturile diferite reflectă deci modurile diferite de manifestare a condiției umane.

Disciplinele sociale și istorice au asimilat în profunzime ideea unității în diversitate a umanului. Specificitatea culturilor, inclusiv sub aspectul identității lor naționale, este un fenomen de acumulare istorică și își are temeiul în structura modului uman de existență. Gândirea modernă a descoperit că omul este un subiect plural, divers în el însuși, o unitate în diversitate, o ființă paradoxală ce trăiește în lumea obiectivității, încercând să-i dezvăluie misterul. Treptat, sub presiunea acestor noi interpretări, diversitatea culturilor a ajuns să fie privită ca o realitate prin care subiectul uman își asigură statutul de ființă creatoare.

Dacă elementele culturale ale omului n-ar fi avut diversitatea uimitoare pe care ne-o înfățișează istoria, începând cu diversitatea relevantă a limbilor naturale (după unele estimări⁷² astăzi se vorbesc efectiv pe glob circa patru sau cinci mii de limbi), existența umană s-ar fi oprit într-o formă staționară, s-ar fi blocat într-un tipar unic de comportament, precum celelalte specii de viețuitoare.

Omul ar fi avut poate o evoluție, dar nu o istorie. De fapt, diversificarea a devenit legea culturii, mecanismul ei de creație. Interesul pentru problemele culturii este legat astăzi de noile modele de dezvoltare socială și de faptul că componentele culturii au devenit

⁷² George Steiner, *După Babel*, Ed. Univers, București 1983, p. 80.

factori hotărâtori ai schimbării sociale. În această competiție culturală ce are loc între societăți este important să ne sporim forța creatoare, să dezvoltăm un învățământ formativ, care să-i învețe pe oameni să se adapteze la complexitatea mediului contemporan.

În momentul în care a intrat în câmpul existenței culturale, omul intră și în câmpul unei tensiuni de structură: tensiunea dintre unitate și diversitate, dintre universal și specific. Aceasta deoarece societățile și culturile, ca realități istorice concrete, reproduc în forme diverse trăirile universale ale existenței umane.

Orice definiție a culturii va avea deci o referință explicită la cadrul social, istoric, cultura definind modul de viață al unui popor, privit în integralitatea sa, ca sistem de atitudini, valori, idei, conduite și instituții. În acest mecanism teoretic și practic, manifestarea diversității trebuie să urmărească crearea unui cadru unitar care să susțină valorile culturale indiferent de condițiile existente. Numai așa se poate ajunge la o uniformitate socială, economică, care se cere creată cu forțele fiecărei societăți și nu impusă sau copiată.

2. În căutarea identității culturale europene

Uniunea Europeană parcurge în ultimii ani un proces de aprofundare (de reformă și consolidare a instituțiilor comunitare) și un proces de lărgire, ce are ca scop integrarea țărilor din Europa Centrală și de Est în structurile ei politice, economice și de securitate. Prin implicațiile sale geopolitice, de durată, integrarea europeană este unul dintre cele mai importante procese istorice actuale. El se cere abordat în complexitatea sa, dintr-o

perspectivă interdisciplinară, ceea ce nu este tocmai ușor, dată fiind noutatea acestui mod de abordare a problemelor.

Tema identității este discutată în mediile occidentale, de mai bine de zece ani, dar ea este resimțită cu un plus de intensitate în țările central și est europene, care sunt angajate în tranziția internă postcomunistă și în procesul de integrare europeană. Reformele pe care aceste societăți trebuie să le opereze în organismul lor intern, pentru a îndeplini standardele și criteriile de integrare, implică și o redefinire a identității lor, la toate nivelurile: politice, instituționale, sociale, economice, culturale, mentale etc.

Este interesant de precizat faptul că unificarea monetară, coordonarea programelor economice, politicile externe comune și existența unor instituții politice comunitare nu par să fi denaturat încă identitățile naționale. Tendința de creare a unor conglomerate de mecanisme economice care să domine piața a trecut și în planul politicului și socialului, urmărindu-se cuprinderea unor teritorii întinse, probabil cu scopul de a crea stabilitate și de a întări unitatea. Astfel, departe de a șterge diferențele și identitățile naționale, viziunile actuale cer o întărire a vocațiilor și a ethosului național prin însăși puterea de comunicare și schimbul de valori.

Însă, provocarea majoră la care va trebui să facă față UE va fi, în viziunea lui Jean Marie-Domenach, tensiunea dintre “Europa economică și Europa culturală”⁷³.

Prima poate avea succes dacă ținem cont de interesele financiare care primează astăzi. A doua implică diverse probleme datorate situațiilor existente în climatul social, politic, religios. Deficiența majoră a proiectului elaborat în scopul integrării este că s-a propus, ca bază a integrării, Europa economică, nu Europa culturală. Acest lucru este lesne de înțeles dacă luăm în calcul multitudinea programelor economice în comparație cu cele culturale.

Europa comunitară pare a fi obsedată doar de unificarea ei pe temeiul bunurilor și al valorilor utilitare, ignorând într-o oarecare măsură planul cultural, în care relația identitate/integrare dobândește o altă relevanță și semnificație.

Probabil de aceea, Jean Marie-Domenach⁷⁴ susține că nu putem vorbi de o cultură europeană, ci de culturi ale Europei, în care se conjugă elementele comune cu cele

⁷³ Jean Marie-Domenach, *Europe: le défi culturel*, La Découverte, Paris 1991, p. 12.

diferențiale ale fiecărei culturi. Putem vorbi, însă, de o civilizație europeană, ceea ce este altceva decât păstrăm distincțiile clasice. Huntington⁷⁵ însă, după cum deja am specificat în capitolul anterior, vede discrepanțe și la nivel civilizațional, Europa fiind divizată în: zona creștinismului occidental și a celui răsăritean.

Culturile reprezintă un sistem de valori al societăților, și economia de piață se adaptează la aceste fundamente culturale ale popoarelor. Tocmai de aceea este necesar să fim prudenți și circumspecți față de viziunile asupra europenizării sau globalizării.

Departate de a se omogeniza, lumea rămâne diversă și contradictorie, iar mâine s-ar putea să fie și mai divizată după criterii și principii pe care nici nu le putem intui astăzi. Este adevărat că interacțiunile din ce în ce mai accentuate dintre oameni, culturi și civilizații, prin comerț, turism, comunicații, generează o nevoie psihologică de identitate și comunitate, întrucât individul se confruntă cu idei și modele străine care-l ajută să-și definească identitatea. Aceste realități nu ne permit totuși să întrevădem consecințele pe care procesul deja început le va avea în planul cultural.

Principala problemă la adresa UE va veni, așadar, din partea identităților culturale, ceea ce ar putea da naștere unor întrebări de genul:

Poate avea perenitate o Europă integrată economic și politic, dar diferențiată interior de structuri culturale naționale?

Pot supraviețui diferențele culturale sub cupola unificării monetare, financiare și politice?

Putem vorbi de o adevărată cultură europeană de vreme ce ea caută să înglobeze și realitățile tragice ale țărilor aflate într-o continuă tranziție??

Întrebările sunt firești întrucât în planul cultural intră în joc bariere lingvistice, psihologice, mentale, religioase, întreaga fundație spirituală a națiunilor europene, acumulată în decursul secolelor de evoluție diferențiată și specifică. Răspunsurile vor apărea în timp, decizând sau nu profețiile făcute astăzi.

⁷⁴ Ibidem, p. 12.

⁷⁵ Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Ed. Antet, București 1998.

Referindu-se la situația României, Nicolae Manolescu ne dă în acest sens câteva indicații care se pot extinde la situația generală a Europei: “După 1989, libertatea s-a transformat repede în haos. Valoarea fiind peste tot înlocuită de succes, nu mai există nici o demarcație între cultura populară, de consum, și aceea adevărată, de elită. O subcultură fără frontiere - iată ce ne oferă perioada de tranziție... Societatea de tranziție este o societate lipsită de spirit critic. La fel și cultura. Rezultatele se văd cu ochiul liber. O mângă subculturală acoperă literatura, muzica (ușoară), artele, arhitectura, spectacolul de teatru, filmul. Mass-media și presa cotidiană n-au nici cea mai vagă idee de ce înseamnă cultură adevărată. Ceea ce se întâmplă este un holocaust cultural, o crimă împotriva umanității...”⁷⁶.

2.1. Neajunsurile integrării europene!?!

Odată ce procesul de integrare a fost început, au apărut o serie de păreri⁷⁷ în legătură cu minusurile pe care acesta le-ar aduce. S-a vorbit de o incompatibilitate între ideea națională și acțiunea de integrare, de o voalare a valorilor naționale, de un abandon al tradițiilor și al specificului național, de o subapreciere a istoriei și simbolurilor naționale.

Încetând să mai fie o asociere a unor națiuni suverane, Occidentul poate da greș pentru că orice experiență are riscurile ei.

Philippe Seguin susținea că nu se poate crea o nouă cetățenie, nici un “ipotetic popor european”⁷⁸; mai mult, chiar se va ajunge la dezintegrarea statelor naționale și la “federalizarea Europei”⁷⁹ pe principiul regionalizării. “Europa care ni se propune nu este nici liberă, nici dreaptă, nici eficientă.”⁸⁰

Raporturile dintre regiuni se pot tensiona, pe motive economice, și nu vor mai putea fi gestionate de instituțiile destrămate ale statelor naționale. Regiunile, eliberate de sub administrația statului național, se vor contrapune violent între ele iar ostilitățile și conflictele se pot multiplica.

⁷⁶ Nicolae Manolescu, *Cea mai gravă boală a tranziției*, în “România literară”, nr. 36, 8 septembrie 1999, p. 1.

⁷⁷ Prof. univ. Dr. Grigore Georgiu, *Cultură și comunicare*, pp. 117-119.

⁷⁸ Philippe Seguin, *Discours pour la France*, Grasset & Fosquelle, Paris 1992, pp. 37-38.

⁷⁹ Ibidem, p. 17.

⁸⁰ Ibidem, p. 17.

Statul-națiune, care a asigurat în ultimii patru sute de ani performanțele Europei și s-a generalizat la scară mondială, va suferi modificări funcționale și de structură. Sentimentele patriotice, cu forță de orientare în plan economic pentru corporațiile tradiționale, vor ceda în fața imperativului strict economic al creșterii profitului.

Războiul economic și informațional își va pune sigur amprenta iar economiile înapoiate nu vor face față concurenței globalizate. Decalajele de dezvoltare, produse de epoca modernă, riscă să se adâncească în epoca postmodernă. Naționalismul va deveni o afacere pentru puterile economice, care controlează totul. Numai naționalismul țărilor mici este și va fi condamnat.

Decalajele ce se vor crea vor constitui o adevărată problemă socială la care va trebui să răspundă secolele următoare. După cum se observă, ceea ce se ignoră este elementul cultural care ar putea da răspuns la o multitudine de probleme. Factorii culturali sunt considerați irelevanți în economie sau subordonați forțelor economice deși „cultura națională este aceea care determină forma pe care o îmbracă o economie”⁸¹.

Fiecărei culturi naționale îi corespunde o formă proprie de dezvoltare, de modernizare, de capitalism. Reprezentarea comună care domină acum mediile intelectuale, politice și jurnalistice, introduce o ruptură între economie și cultură.

Ținând cont și de aceste aspecte, Uniunea Europeană pare a fi un experiment crucial pentru istoria postmodernă în care am intrat.

2.1.1. Problema conflictului cultural⁸²

Apropierea bruscă și poate forțată a unor valori și elemente culturale diverse nu va rămâne fără urmări. Pot apărea conflicte culturale datorită diferențelor tradiționale, de limbă, de religie etc. După cum ni se prezintă imaginea Europei actuale, această

⁸¹ William Pfaff, *Fiecărei culturi naționale, propria formă de capitalism*, în "România liberă", nr. 2345, de miercuri, 10 decembrie 1997, articol tradus din "International Herald Tribune", p. 5.

⁸² Beverly Crawford and Ronnie D. Lipschutz, *The Myth of "Ethnic Conflict"*, <http://www.ciaonet.org/book/crawford/index.html>, pp. 17, 36, 38.

problematizare este de fapt punctul cel mai important în încercarea de a crea o atmosferă liniștită în acest teritoriu.

Fără îndoială că argumentele liberale ale democrației asigură prin legi o protecție egală a indivizilor, însă acest lucru nu poate rezolva practic, prea de vreme, toate problemele legate de tradiții, limbă, religie.

Logica democrației sugerează că individul, mai mult decât colectivele, reprezintă subiectul protecției legale și al participării politice. Teoria democrației susține că dacă există conflicte etnice și religioase, acestea pot fi ușor rezolvate dacă principiile organizării sistemului politic ridică toleranța și unitatea națională dincolo de privilegiile etnice, religioase. Deci o democrație liberală robustă poate fi una dintre apărările cele mai puternice în fața conflictului cultural. Totuși nu toate democrațiile sunt liberale și astfel de sisteme pot agrava conflictul cultural.

Liberalizarea, globalizarea, pot declanșa un conflict atunci când sunt dificultăți economice și când acestea cad într-o manieră disproporționată asupra grupurilor culturale distincte. În concluzie, în anumite împrejurări, liberalizarea economică poate atenua conflictul cultural.

În toate aceste realități lucrul cel mai important este încurajarea dialogului, indiferent de metodele utilizate în acest sens. Tocmai de aceea, comunicarea este factorul decisiv în acest proces de integrare, întrucât ea lasă speranța împlinirii indiferent de domeniul luat în calcul.

3. Comunicarea și efectul ei asupra culturii

3.1. Comunicarea - fundament al societății

După cum am specificat și în primul capitol, comunicarea este o acțiune socială, un act fundamental al ființei umane, ce implică întregul comportament al omului, nu doar

limbajul. Ea este un act ce influențează cu voie sau fără voie și comportamentul celorlalți, fapt pentru care ar fi interesant de observat felul în care se întâmplă acest lucru și urmările apărute în acest sens.

Comunicarea este privită ca o relație activă între actorii sociali, fiecare individ sau grup constituit aflându-se prezent în cercul comunicării sociale, fiind simultan emițător de mesaje și receptor al mesajelor emise de partenerii de dialog.

În lumea contemporană, procesele de comunicare au dobândit o importanță vitală, întrucât instituțiile atât de influente ale comunicării produc diverse versiuni ale realității, interpretări diferite ale lumii și ale evenimentelor, ceea ce dă naștere unei realități secundare și nu se mai atinge scopul constructiv urmărit de procesul comunicațional. Astfel, sistemul mass-media contemporan a creat și continuă să creeze un nou univers al comunicării, ceea ce aduce o oarecare modificare a raportului dintre cultură și societate. Asistăm acum la o integrare rapidă a valorilor științifice și artistice în viața socială, la inserția culturii în spațiile existenței cotidiene, în fapt, la apariția unei culturi de masă în care valorile sunt create de publicitate și de interesele sociale.

Din păcate, circulația rapidă a valorilor în spațiul social este concomitentă și cu circulația nonvalorilor, a falselor valori. Problema impactului pe care îl are sistemul mediatic asupra relației dintre om și lume, problema culturii de consum și a efectelor sale degradante reprezintă teme centrale pentru gândirea contemporană, teme investigate de sociologie, psihologie.

De fapt, “societățile au fost întotdeauna modelate mai degrabă de natura mijloacelor de comunicare între oameni decât de conținutul comunicării”⁸³. Simplu spus, este important nu numai ce anume transmitem, ci și prin ce mijloc de comunicare transmitem un mesaj. Mijloacele de comunicare, prin chiar natura lor, influențează în chip decisiv viziunea oamenilor asupra lumii, percepția, gândirea și organizarea societății. Influența formei de comunicare este mai importantă decât influența conținutului comunicării. Mijlocul de comunicare produce efecte secundare alături de conținutul explicit al mesajului, efecte care sunt adeseori mai importante decât conținutul mesajelor.

⁸³ Marshall McLuhan, *Mass-media și universul invizibil*, Ed. Nemira, București 1997. p. 232.

Indiferent de formele folosite, comunicarea are astăzi o forță deosebită în formarea și modelarea socială. Omul este însă acela care-i dă tonul și care o orientează în funcție de interesele proprii, ceea ce lovește de multe ori în scopul urmărit de comunicare. Realitățile prezente și urmările apărute datorită unei false comunicări, ne pun tot mai mult problema eficienței tehnologizării care poate schimba lumea în bine sau rău printr-o simplă utilizare a unei aparaturi.

Din partener de dialog care ia hotărâri aici și acum, omul a devenit un consumator al efectelor comunicaționale. De vreme ce marile grupuri sociale nu pot controla comunicarea, individul ocupă acum planul secund. Chiar dacă ne place sau nu ne place, ar trebui să ne dăm seama că, de cele mai multe ori, interesele materiale, economice, trec dincolo de limită, încălcând principii legate de etica comunicării. Societatea actuală, indiferent de spațiul de manifestare, pare să se fi înglodat într-o astfel de realitate. Mijloacele de comunicare exercită o influență puternică asupra modurilor de percepție și de gândire, asupra valorilor și opțiunilor politice ale indivizilor. Sistemul mediatic care utilizează o adevărată gamă de limbaje și forme de comunicare, reprezintă azi mediatorul universal dintre componentele vieții sociale, dintre cetățean și stat, chiar dacă are și anumite aspecte care pot influența negativ unele procese educaționale.

Cu toate acestea comunicarea a fost și rămâne fundamentul cultural, social, de care depinde bunul mers al relațiilor interumane, domeniul indispensabil vieții.

3.2. Consecințele timpului prezent asupra culturii

Prin cultură o societate își organizează viața, experiența, pe care le păstrează, le transmite, pentru ca generațiile noi să le folosească și să le îmbogățească prin atitudini noi. Așa s-a întâmplat de ani de zile iar consecințele s-au arătat a fi de cele mai multe ori constructive.

Cultura contemporană, însă, parcurge un amplu proces de schimbare a structurii sale interioare, a viziunii spirituale. Se vorbește chiar de o schimbare de paradigmă culturală⁸⁴, care ține cont de schimbările generate de noile teorii științifice, de formele de manifestare ale artei, dar și de apariția și de răspândirea, prin intermediul sistemului mediatic, a altor forme de cultură. S-a născut astfel ideea de cultură postmodernă care ocupă deja spații întinse din atenția sociologiei, filosofiei, comunicării, religiei etc.

Nimeni nu poate ignora faptul că noile rețele și sisteme media modifică felul în care individul percepe lumea, ele modelând sau deteriorând sensibilitatea și gândirea oamenilor. Ele produc treptat o nouă viziune asupra lumii și un nou tip de cultură, cultura media. Folosirea unui mijloc de comunicare poate crea anumite transformări în structura percepției, transformări care se petrec în configurația mentală datorită conținutului transmis.

De cele mai multe ori, apreciem ceea ce vedem sau auzim prin noile mijloace de comunicare, însă nu putem fi mereu siguri de realitatea informațiilor transmise, fapt pentru care cultura de valoare e cea acumulată în timp prin eforturi proprii și prin folosirea unor surse acreditate.

Ținând cont de aceste lucruri, trebuie totuși să semnalăm câteva realități datorate schimbărilor tehnice sau formelor de comunicare:

- perfecționarea infrastructurii tehnologice a comunicării sociale;
- apariția unui mare număr de persoane conectate la noile sisteme și dependente de acestea, ceea ce implică necesități culturale noi și face ca cererea să modeleze oferta culturală;
- schimbarea condiției sociale a culturii și a artei, comunicarea de masă făcând din cultură un bun social, acesta fiind aspectul pozitiv.

Întreaga cultură este acum mijlocită de tehnică, facilitându-se apariția unor lucrări care par a nu se mai întrece în creativitate și bun gust, ci în promovarea informației, a extraordinarului, a aspectelor ce prind la marele public indiferent dacă acesta se află sau nu într-un stadiu cultural satisfăcător.

⁸⁴ Prof. univ. Dr. Grigore Georgiu, *Cultură și comunicare*, pp. 15-16.

Potrivit lui Pierre Bourdieu, asistăm la trecerea rapidă a operelor din cercul restrâns al specialiștilor culturii în cel larg al consumatorilor, al maselor, în societatea de masă.⁸⁵ Avem de-a face cu o transformare a viziunilor științifice și artistice, cu o schimbare de fond a mentalităților sociale și a conduitelor culturale și cu o apreciere diversificată vis-à-vis de fenomenul numit cultură.

3.2.1. Denaturarea fenomenului cultural.

Odată cu răspândirea noilor mijloace de comunicare, în secolul XX, în perioadele ce au urmat șocului celor două războaie mondiale, lumea a simțit nevoia să atașeze sentimentului de libertate și anumite plăceri care de multe ori depășeau cadrul lor de manifestare. Se naște, astfel, conceptul de *cultură de consum*⁸⁶ care definește de fapt produsele subculturale, destinate divertismentului și satisfacției imediate, integrate într-un sistem comercial, fără a se urmări crearea de valori ci doar participarea la ceva dat, pentru a intra în rândul celorlalți. În acest sens, cultura de consum ar putea fi percepută ca un fel de acces în unele cercuri care doar mimează interesul pentru frumos, pentru creație, urmărind chiar și interese meschine.

După al doilea război mondial, cultura de consum și-a lărgit enorm repertoriul, datorită și exploziei producției de tip industrial. Ea a fost stimulată sociologic de ascensiunea clasei de mijloc, de disponibilitatea și gustul ei pentru formele joase și accesibile de cultură, cele care satisfac dorința de confort sufletească oferind o formă agreabilă de petrecere a timpului liber.

Cultura de consum devine cu timpul o adevărată industrie, promovându-se și creându-se adevărate genuri în teatru, în film, în lucrările publicate, în muzică etc. Consumatorul acestui tip de (sub)cultură se recrutează din zone sociale și profesionale diverse, având centrul de greutate în sfera omului-mediu, cu o educație culturală precară, lipsit de gust și de discernământ critic.

⁸⁵ Pierre Bourdieu, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, Ed. Meridiane, București 1999.

⁸⁶ Vezi: Abraham Moles, *Psihologia kitschului*, Ed. Meridiane, București 1980; Georgiu Prof. univ. Dr. Grigore, *Cultură și comunicare*.

Consecințele unei apropieri din ce în ce mai accentuate de o astfel de viață culturală, ar putea fi din cele mai neplăcute mai ales pentru faptul că ele apar în timp și sunt greu de perceput, de conștientizat. Se poate ajunge la înstrăinarea spirituală și la alterarea afectivității, la îndepărtarea de realitate, la denaturarea percepției realiste și a înțelegerii adecvate a lumii în care trăiește și chiar a propriei sale vieți. În astfel de situații, omul va sfârși prin a se lăsa angrenat în trăiri fictive și artificiale, devenind o victimă facilă a strategiilor de manipulare. Este, dacă vreți, o adevărată provocare la marea provocare numită cultură europeană.

Din păcate, acest tip de cultură mai reprezintă încă o caracteristică a lumii contemporane, o încercare la care societățile caută răspunsuri adecvate. Ea alterează personalitatea umană și gândirea critică, privând de libertate o ființă umană care ar trebui să se îngrijească mai întâi de manifestările ei creatoare prin raportarea la valori bine conturate în istoria și societatea în care se mișcă. De cele mai multe ori ideea de consum nu este compatibilă fenomenului numit cultură, care nu poate fi perceput în toată valoarea sa decât prin trăire, prin meditație, prin interes îndelungat și nicidecum printr-o simplă evaluare, printr-un proces trecător. Instituțiile europene ar trebui să țină cont în demersurile lor de toată această problematizare, pentru a crea o unitate constructivă și nu una latentă, fără perspective.

Denumirea de cultură de consum nu este decât o ironie la adresa faptului că, în general, omenirea a început să fie reticentă față de valoare și de cerințele ei, mulțumindu-se cu o materialitate ieftină care nu prea face trimitere la spirit, la intelect. Aceasta este în general frontiera care se cere depășită în acest proces de europenizare.

De la cultura de consum și până la *cultura de masă* nu e decât un simplu pas. Este necesar doar un simplu zvon și un nivel scăzut de cultură pentru ca poporul să se transforme în masă, libertatea să fie asimilată „intereselor comune” iar nocivitatea să se prolifereze fără nici un fel de impediment.

Trăim într-o perioadă de industrializare a spiritului, sufletul uman devenind o nouă piață de desfacere a surogatelor culturale. Absența spiritului critic și manipularea dorințelor produce o stare de somnambulism cultural, individul lăsându-se prins în plasa

comportamentelor și reacțiilor specifice mediului în care se desfășoară. Viața se ghidează după susținuta concepție caracteristică turmei: *Așa-i sistemul, asta este societatea*. Oricine vine cu o altă opinie este deja sacrificat pentru o mai lungă sau mai scurtă perioadă de timp.

Cultura de masă este privită astfel ca o cultură fabricată pe cale industrială și vândută asemenea. Ea are niște granițe fluide și intră în concurență cu elementele culturale naționale, religioase, pentru că, fiind difuzată prin mass-media, ea se adresează unui mare număr de indivizi diferiți, unui public ce receptează după ureche, superficial și nu oficial.

Cultura de consum uniformizează indivizii și nu le stimulează gândirea critică. Amestecul tuturor valorilor în “bulionul” culturii de consum anulează distincția dintre valoare și nonvaloare, dintre cultură și economie, dintre arta autentică și producțiile comerciale. Transformarea vieții politice în spectacol mediatic îndeplinește funcția de mitizare a personalităților, a vedetelor, transpunând popoarele într-o realitate virtuală.

Aceasta este imaginea care domină lumea și care îngreunează definitivarea proiectului european tocmai datorită mass-mediei, instrument social atât de agreat și de folosit de noile structuri. Contabilizând consecințele manifestării acesteia, ne dăm seama că ea nu poate crea decât în măsura în care nu se lasă supusă mediocrității și intereselor comerciale.

Odată cu extinderea noilor mijloace de comunicare a apărut și ceea ce teoreticienii au numit *cultură mozaicată*.⁸⁷ Aceasta continuă drumul început de tipurile de cultură anterior specificate, dizolvând personalitatea și producând o cultură interioară fără consistență, haotică. Abraham Moles⁸⁸ a definit-o ca o nouă structură și configurație a valorilor în contextul comunicării actuale. Fizionomia acestei culturi ar fi determinată de: multitudinea de informații și idei, stări de spirit eterogene, absența legăturilor stabile, lipsa de coerență.

Astfel, provocarea europeană se găsește în căutarea unui tipar organizator, a unei structuri de rezistență care să integreze credințele, atitudinile, ideile și motivațiile. Individul este năucit de avalanșa informațiilor din mediul cotidian, este incapabil să le ordoneze, să le

⁸⁷ Abraham Moles, *Sociodinamica culturii*, Ed. Științifică, București 1974, p. 47.

⁸⁸ Ibidem, p. 48.

stăpânească în mod critic, astfel încât ajunge să fie caracterizat de un enciclopedism superficial.

Păstrându-ne aceeași atitudine de optimism vis-à-vis de cerințele integratoare contemporane, nu putem să nu punctăm situațiile dăunătoare datorate sistemului mediatic care nu promovează adevărate repere, generând o cultură fără vocație identitară la nivelul indivizilor sau la nivelul grupurilor sociale.

Noile tehnologii, economia, noile experiențe, invazia mesajelor diverse în existența indivizilor, toate au schimbat radical cadrul, natura, în care se desfășoară viața omului contemporan. René Berger susține că acest univers-amalgam se reproduce într-o conștiință amalgam, într-o *cultură-amalgam*.⁸⁹ Trăim într-o lume a reproducerilor, a duplicatelor, astfel încât asistăm la “un fenomen de hibridare generalizată, căruia mijloacele tehnice sunt pe cale de a-i da o putere fără egal”⁹⁰.

Lectura devine o frunzărire a cărții sau a ziarului, fără a putea adânci semnificația lor. În locul unei lumi ordonate, echilibrate, noi trăim zilnic într-un amestec, într-un amalgam. Această cultură are cu totul alte practici, limbaje și structuri decât cele din cultura modernă tradițională. Acum valorile sunt amestecate. O lucrare a unui autor valoros stă lângă tot felul de reviste, dispar frontierele dintre tehnică, economie și artă, dintre cultura de competență și cea de consum. “Universul amestecului, al aliajului devine marele Amalgam căruia îi corespunde o conștiință amalgam.”⁹¹

Asistăm la o formă de alienare a cetățeanului într-o lume orientată accentuat spre manipulare, lume în care mass-media joacă rolul de mașinărie a dezinformării și subordonării, de industrie a iluziilor.

În consecință, societățile moderne sunt societăți policulturale, în care avem focare diferite de cultură: școala, biserica, statul, diferite instituții și uniuni de creație, precum și mass-media și lumea cotidianului. În acest cadru, cultura de masă dezintegrează celelalte culturi și modelele constituite, le asimilează și le pătrunde. Ea tinde să se extindă la nivel planetar și să înlăture orice criteriu de valori. Drept dovadă, intelectualii sunt folosiți ca

⁸⁹ René Berger, *Mutația semnelor*, Ed. Meridiane, București 1978, pp. 47-48.

⁹⁰ Ibidem, pp. 47-48.

⁹¹ Ibidem, p. 58.

mărunți salariați așa cum în antichitate artiștii erau văzuți ca simple marionete în mâna stăpânilor.

E adevărat că mass-media favorizează o circulație socială intensă a valorilor, dar și o circulație intensă a nonvalorilor. Astfel, pătruns de acest ocean al comunicării, individul este dominat de stări negative, fiind suprasolicitat din punct de vedere informațional și agresat continuu de indiferență, minciună și nedreptate. În aceste context pare mult mai ușor să fletezi ignoranța decât să te străduiești să o desființezi sau, mai greu, să o îndrepecți.

Această atmosferă nociv diversificată nu face decât să mărească semnul de întrebare asupra reușitei procesului de europenizare în special în planul cultural-religios supus discuției în această lucrare, deoarece odată cu trecerea timpului se nasc noi și noi probleme, în timp ce cele vechi își găsesc rezolvarea din ce în ce mai ineficient.

4. Caracteristici culturale și sociale ale secolului XX

Secolul XX a adus schimbări marcante în perimetrul culturii. Dintre acestea se detașează explozia succeselor științifice, care a adus o accelerare a schimbărilor culturale dar și o criză a valorilor tradiționale. De asemenea, a crescut interesul pentru impregnarea rapidă a valorilor culturii în sistemul activităților sociale prin mass-media. Acest secol a creat efectiv o altă realitate culturală, noi sisteme de gândire, noi forme de exprimare artistică, noi moduri de raportare la lume, o nouă conștiință de sine a omului.

Făcând referire la această perioadă, muzicianul Yehudi Menuhin exprimă starea de căutare ce caracterizează acest veac: “Dacă ar trebui să fac bilanțul secolului XX, aş spune că a trezit cele mai mari speranțe concepute vreodată de omenire și a distrus toate iluziile și idealurile”⁹².

⁹² Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, Ed. Lider, București 1999, p. 14.

Privită pozitiv sau negativ, această apreciere lasă să se întrevadă câteva certitudini: promovarea unei științe care a distrus aparențele și care operează cu o lume a codului genetic, o artă resemnată într-o gândire goală, o tehnică dezlănțuită, ce a creat o sumedenie de obiecte și instrumente prin care mediul de viață a devenit nenatural etc. Schimbarea a devenit un proces omniprezent, o direcție dominantă a societăților și a culturilor care sunt marcate de tensiunea dramatică dintre tradiție și modernizare. O caracteristică a secolului XX o reprezintă așadar accelerarea schimbărilor, ritmul lor precipitat, de unde decurg succesiunea rapidă a curentelor de idei și relativismul viziunilor și al pozițiilor spirituale.

Șocul viitorului este o nouă maladie în viața oamenilor, care trebuie să se adapteze la schimbări foarte mari într-un timp foarte scurt. Este reacția psihologică a oamenilor la “curentul năvalnic al schimbării, care a devenit atât de puternic încât răstoarnă instituțiile, modifică valorile și ne usucă rădăcinile”⁹³.

Procesele și schimbările ce au avut loc în spațiul cultural nu pot fi analizate și înțelese separat de cele politice, sociale, economice și geopolitice. Dintr-o perspectivă istorică ce are în vedere perioade mai lungi, secolul XX este apreciat ca unul de ruptură cu întreaga istorie. Eric Hobsbawm îl numește un secol al extremelor care a avut ca finalitate o perioadă de descompunere, incertitudine și criză, odată cu destrămarea sistemului comunist și cu trecerea omenirii spre un viitor necunoscut și problematic.⁹⁴ Prin transformările culturale ce s-au acumulat “s-a încheiat o epocă din istoria omenirii și a început alta”⁹⁵.

Această perioadă a intensificat, totuși, în forme fără precedent, schimbul de valori și dialogul dintre culturi. Este una dintre caracteristicile importante ale epocii pe care o trăim. Comunicarea socială a valorilor și comunicarea dintre culturi au fost favorizate de extinderea sistemului mediatic, astfel că interferențele culturale, conexiunile și schimburile de valori au devenit astăzi realități dominante. Mass-media reprezintă azi o rețea ce transmite informații pe tot globul, iar creațiile culturale de ultimă oră pot fi receptate în toate societățile și regiunile planetei. Toate aceste realizări au anulat distanțele și au pus în

⁹³ Alvin Toffler, *Șocul viitorului*, Ed. Politică, București 1973, p. 13.

⁹⁴ Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, Ed. Lider, București 1999, pp. 15-32.

⁹⁵ Ibidem, p. 22.

contact direct societăți, regiuni și spații culturale care înainte erau izolate unele de altele sau aveau relații sporadice.

Date fiind semnificația și urmările acestor schimbări, s-a ajuns să se vorbească de apariția unei culturi postmoderne. Aceasta ar fi caracterizată în primul rând de comercializarea oricărui aspect al vieții materiale și spirituale deoarece tot ceea ce primează este împlinirea și satisfacerea financiară. O astfel de evaluare a vieții înlătură interesul pentru valoare, ceea ce face ca numărul de creații culturale să fie în continuu regres. Am putea spune că secolul XX a dus la apogeul proceselor de modernizare și a pregătit societățile pentru a trece dincolo de modernitate.

4.1. Ideea de postmodernitate

Prin toate aspectele și realizările sale, modernitatea a susținut că ea aduce ceva radical nou față de epocile anterioare, arătându-se ca o realitate istorică ce depășește formele trecutului.

Dacă ținem totuși cont de mersul istoriei, observăm că modernitatea ce acoperă răstimpul dintre Renaștere și al doilea război mondial, s-a înecat ea însăși în violențe și războaie cruciale dezlănțuind iraționalul, ea care folosea drept lozincă raționalitatea. Ea s-a ocupat de marile pericole actuale, de codul genetic și de energia nucleară, și a deteriorat natura și mediul de viață.

Prin ceea ce se proiectează pe scena lumii, conceptul de postmodernitate pare să desemneze o nouă și ultimă etapă în evoluția civilizației. Oare ce altceva ar putea să mai urmeze după cunoscutele perioade celebre: Antichitate, Ev Mediu, Renaștere, Modernitate? Viața a fost și rămâne o surpriză, însă logica termenilor și a realităților culturale nu cred că mai păstrează loc pentru o nouă definiție de perioadă după această noutate care se conturează din ce în ce mai mult prin conceptul de postmodernitate.

Cultura postmodernă se înscrie astfel în familia noilor subiecte dezbătute de disciplinele sociale, istorice și umane. Aceasta perioadă este asociată cu o nouă formă de

civilizație, post-industrială, cu o nouă paradigmă științifică, de ce nu cu ideea de europeanizare sau globalizare.

Matei Călinescu⁹⁶ apreciază că “modernitatea occidentală a dezvoltat o cultură a discontinuității, care avea mereu tendința de a schimba chiar și tradiția propriei sale deveniri”. De aceea modernitatea era ca o “creație prin ruptură și criză”⁹⁷, care a înstrăinat atitudinile și formulele de valoare și de abordare a lumii.

“După părerea mea, postmodernismul nu este un nume nou dat unei noi realități sau structuri mentale sau viziuni asupra lumii, ci o perspectivă din care se pot pune anumite întrebări despre modernitate în cele câteva întrupări ale ei.”⁹⁸

“Post-modernitatea este epoca unei gândiri nu atât fragmentate, cât a pluralității; chiar trecerea de la unitate la pluralitate e o formă de slăbire...Gândirea slabă acceptă elementele postmodernității: sfârșitul metafizicii, sfârșitul viziunii unitare.”⁹⁹

La întrebarea: „ce este postmodernitatea?”, se pot găsi numeroase răspunsuri care fiecare în parte evidențiază o parte din adevăr. Așadar, conceptul de postmodernitate poate face trimitere la o retrăire a tradițiilor culturale, la refacerea legăturii cu trecutul chiar dacă primează inovația și discontinuitatea. El aduce în discuție o revalorizare a mediului natural (medicina naturistă, mișcările ecologiste), amestecul de stiluri și moduri de gândire ce înlătură existența unei ierarhii, ignorarea valorilor artistice datorită perceperii artei ca un lucru comun, social etc. În centrul atenției acestor noi orientări se află problema diversității culturale, a multiplicității care pare incomodată de atitudinea exercitată de unitate, de eforturile pentru o Europă fără frontiere.

Postmodernismul este văzut adesea ca o nouă față a modernității, ca un ansamblu de fenomene și idei ce se exprimă printr-o varietate de stiluri, creații și direcții spirituale imprevizibile. Azi, produsele cele mai diverse sunt prezente și prezentate fără ierarhie valorică, într-un pluralism ajuns la extrem. Am putea spune că postmodernitatea este produsul întâlnirii dintre cultural, social, religios, într-un imperiu al științei și tehnicii, aflat

⁹⁶ Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității*, Ed. Univers, București 1995, p. 86.

⁹⁷ Ibidem, p. 86.

⁹⁸ Ibidem, p. 232.

⁹⁹ Gianni Vattimo, *Sfârșitul modernității*, Ed. Pontica, Constanța 1993, pp. 185-186.

mereu sub febra noutăților și inovațiilor de mâine. Postmodernitatea va fi poate perioada marilor împliniri ale dorințelor de unitate europeană sau mondială, atât de mult predicate într-o lume din ce în ce mai problematică și mai problematizată.

Opiniile nu vor înceta să apară și vor construi în timp imaginea a ceea ce astăzi poartă deja numele de postmodernitate.

4

Concluzii

1. Spre ce se îndreaptă Europa ?

În această lucrare, subiectul ales spre discuție este unul sensibil din toate punctele de vedere. Nu se pot trage niște concluzii deplin satisfăcătoare mai ales pentru că se vorbește de o temă care este în curs de desfășurare și care poate aduce nenumărate surprize prin vivacitatea științei manifestată continuu de schimbări multiple în toate domeniile. În plus, abordarea culturală a proiectului european cere din ce în ce mai multă atenție, date fiind manifestările noilor viziuni nocive asupra culturii¹⁰⁰ și încurajarea lor în perspectiva unei unități care se vrea a fi una creativă.

Cu toate acestea, ar fi nepotrivit să afirm că nu sunt încântat de ideea de europenizare, dat fiind faptul că unitatea și dialogul extins au fost și rămân pentru totdeauna medicamentele atât de necesare întregii omeniri. Însă, ceea ce îmi dă de gândit este îndrăzneala unui proiect de asemenea proporții care încearcă să cuprindă într-un teritoriu larg aspecte diferite dar importante ca susținere (mă refer aici în special la religie și tradiție) și care tinde să vindece prin planurile sale lipsurile acumulate de atâtea veacuri. E adevărat că puterea economică a democrației, a capitalismului, se arată ca soluție pentru depășirea unor eventuale probleme, dar se ignoră importanța elementelor interioare, a spiritualității, în avantajul celor exterioare, materiale.

Idealuri au fost și vor mai fi pentru că visul face parte din structura umanului. Avem însă pretenția că s-a ajuns la o experiență majoră în luarea deciziilor mai ales că istoria de până acum ne-a crescut în acest sens. Documentele și legiferările folosite de atâta vreme au dat mereu soluții, dar aplicabilitatea lor a lăsat uneori de dorit fiindcă structura populației nu este aceeași pretutindeni. Dacă ținem cont numai de aceste aspecte, ne putem da ușor seama că încercarea de creare a unor conglomerate culturale, religioase, deși realizabilă, este foarte riscantă pentru viitor. Privind situația marilor coloși industriali, economici, observăm că atunci când ceva nu merge bine, dezastrul e mult mai mare în comparație cu falimentul unui ansamblu economic mai mic. Cu atât mai greu s-ar suporta

¹⁰⁰ Unele dintre ele au fost prezentate în capitolul anterior.

un dezastru când ar apărea schimbări culturale, religioase, sociale, în cadrul unui teritoriu întins, patronat de aceleași principii și trăiri.

E omenesc să avem idealuri care să fie susținute de principii puternice, dar în aceeași măsură ar fi bine să conștientizăm că vastul program de europenizare început după 1990 vizează în special o satisfacere materială a nevoilor (fie militare, fie economice), în timp ce cultura și religia nu pot să se limiteze decât la ideea de schimburi interculturale și interreligioase ce facilitează cunoașterea celuilalt și creează posibilitatea unei bune conviețuiri.

Cu binecunoscuta-i abilitate, Arnold Toynbee¹⁰¹ ne arată cât de bine sunt folosite mijloacele materiale pentru stăpânirea celor spirituale. El are în vedere faptul că expansiunea colonială a Occidentului (începută în perioada Renașterii) a urmat o logică naturală, trecând de la exterior spre interior, de la cucerirea militară a teritoriilor și a resurselor, la impunerea mecanismelor economice și politice, pentru a se focaliza azi pe schimbarea culturii spirituale a popoarelor din periferie, a sufletului lor, astfel încât ele să asimileze valorile și atitudinile, aspirațiile și conduitele specifice modului occidental de consum, fără a dispune de tehnologia și de întregul sistem occidental de producție.

Cei care au anumite interese privind situația țărilor din Europa, și nu numai, sunt conștienți că pentru a stăpâni azi un popor este important să-i stăpânești cultural sufletul, nu să-i stăpânești militar teritoriul. Drept dovadă, sistemul mediatic, cultura de consum, agresiunea informațională și psihologică, strategiile de manipulare sunt instrumente verificate prin care poți convinge un popor să își schimbe sufletul intact și să renunțe la cultura lui distinctă. Acesta este noul teritoriu ce se urmărește a fi cucerit de anumite interese. Colonialismul exterior, militar, economic și politic a fost abandonat în momentul în care au intrat în funcțiune noile mijloace de subordonare, cele informaționale, culturale și spirituale. Vrem sau nu să acceptăm, putem vorbi de manifestarea unui război informațional care-și joacă cu rigurozitate rolul său.

¹⁰¹ Arnold J. Toynbee, *Studiu asupra istoriei* (sinteză a volumelor I-IV de D.C.Sommervell), Ed. Humanitas, București 1997, pp. 65-66.

Este semnificativ faptul că Toynbee¹⁰² denunță “iluzia egocentrică” a teoreticienilor occidentali, prejudecata lor că lumea răsăriteană e în stagnare, precum și ideea că progresul modern s-ar desfășura în linie dreaptă și ar culmina cu formula civilizației occidentale.

Aceste aspecte ne arată că riscul major al acestei provocări numită europenizare ar fi acela al accentuării părții materiale în detrimentul celei spirituale, al confundării dintre material și spiritual, ceea ce poate duce la moartea sufletească a Europei, la dispariția divinității din sensul și viața oamenilor. Lucru acesta pare din ce în ce mai pregnant odată ce chiar persoane din mediile religioase folosesc tot mai mult sintagma: Banul este dumnezeul acestui veac. Aceasta pentru că se folosesc tot mai mult mijloacele materiale pentru „evidențierea” supranaturalului, fără a fi atenți la proveniența lor și la respectarea simplelor principii morale.

Paradoxal, numai Dumnezeu cunoaște finalitatea acestei încercări la care suntem martori, în timp ce noi putem trăi doar cu speranțe și cu realitatea care ne înconjoară, urmărind să ignorăm interesele personale și să consolidăm drumul spre unitate prin exemplul personal. Nici unul din actorii actuali ai lumii nu are răspunsuri concrete care să aducă o rezolvare imediată. Puțini sunt cei care îndrăznesc să avanseze un principiu organizator, viabil, al noii lumi. Civilizație, progres, democrație, drepturile omului, economie de piață, securitate, unitate religioasă, sunt exemple pe cale de a-și epuiza capacitatea de a funcționa ca și criterii de evaluare globală.

Imaginea lumii de azi este pusă adesea sub semnul dezordinii produse de intersecția unor schimbări contradictorii. Societățile au pierdut sensul ideii de progres, evoluția lor nu mai e direcționată de scopuri clare, viitorul e imprevizibil, mai mult ca niciodată, iar haosul devine un concept fundamental pentru a descrie starea lumii actuale. Statele nu mai guvernează lumea la acest sfârșit de mileniu.

Corporațiile economice transnaționale, grupurile industriale și băncile, organismele financiare internaționale, circuitele economiei subterane și mijloacele de comunicare își impun peste tot legea. Noile forțe economice au detronat chiar și politicul. Economicul

¹⁰² Ibidem, p. 63.

subordonează atât de elocvent politicul încât discursul despre democrație riscă să devină unul de fațadă, chiar ridicol. Nimeni nu se mai poate izola de rețeaua mondializării care pare să prindă din ce în ce mai mult contur prin eforturile de europenizare. Sistemele performante de telecomunicații, rezultate din revoluția tehnologică și a informaticii, sunt o expresie a noilor forme de putere, care se mondializează și impun un nou tip de hegemonie.

Fără a fi stăpânit de pesimism sau de intenții nocive bunului mers al omenirii, realizez că noua ordine europeană sau mondială pare a anunța o dezordine uriașă tocmai datorită acestei diversificări necontrolate de tradiții, națiuni, în cadrul unui teritoriu ce se vrea deodată controlat de aceleași legi. Asistăm la o schimbare de epocă, de eră istorică, vizibilă în toate registrele vieții. Lumea a devenit un vast câmp în care interacționează forțe diverse și nimeni nu poate prevedea consecințele care vor rezulta din combinarea cauzelor, a factorilor și a efectelor. Unificarea lumii de către noile forțe ale economiei, ale piețelor deschise, ale comerțului, tehnologiilor și comunicațiilor, riscă să complice indefinit ecuația globului și să stârnească replica particularităților. Tendințele de sciziune formează realmente o direcție globală și înconjoară planeta.

Luând în considerare aceste puncte, ne dăm ușor seama că numai folosirea expresiei cultură europeană constituie o adevărată provocare. Ceea ce putem constata astăzi este că tendința de uniformizare coabitează cu tendința spre originalitate și diferențiere a culturilor. Popoarele europene, deși au diferențe lingvistice, istorice, sociale și culturale, au totuși o serie de caracteristici spirituale comune, formate pe tradiția culturii greco-romane și pe suportul religiei creștine, pe ideile umanismului modern, aspecte de civilizație care le disting de celelalte popoare. Aceste lucruri au fost ignorate în timp, tinzându-se spre dispariția lor tocmai datorită accentului pus pe economic sau politic.

Interesul pentru problemele culturii este legat astăzi de noile modele de dezvoltare socială. Individul nu prea mai este interesat de cultură decât dacă societatea îl susține financiar în acest sens, ceea ce limitează apariția lucrărilor de valoare. În această competiție culturală ce are loc între societăți, este important să ne sporim forța creatoare, să dezvoltăm un învățământ formativ, care să-i învețe pe oameni să învețe singuri și să se

adapteze la complexitatea mediului contemporan. Asistăm la o accelerație a istoriei, la uzura rapidă a cunoștințelor.

Asimilarea științei și a noilor tehnologii, educația și capacitatea unei culturi de a se schimba interior, producând idei, moduri de gândire noi, reprezintă factorii cei mai importanți ai realizărilor sociale actuale fără a fi însă convingători pentru procesul în care am intrat.

Sub raport cultural, globalizarea economică nu va produce uniformizarea societăților, ci diversificarea lor lăuntrică și renașterea interesului pentru identități etnice și naționale. Trăim într-o vreme a tranziției spre alt tip de civilizație, iar tendința dominantă este spre pluralism și descentralizare, precum și spre diversitate culturală.¹⁰³ Tipul de civilizație consolidat în ultimele secole se confruntă acum cu un noul val al civilizației¹⁰⁴, care modifică radical toate componentele vieții sociale și umane: familia, educația, modul de viață, formele de socializare, raporturile dintre generații, economia, politica, modurile de gândire, arta, credințele, comportamentele etc. Este vorba de o schimbare de paradigmă culturală globală, de trecerea spre o stare în care decisive sunt cunoașterea, procesarea informațiilor și comunicațiile. Această civilizație aduce cu sine un nou mod de a produce avere, o nouă relație dintre ceea ce am fost obișnuiți să numim cultură și spațiul economic și social.

Păstrând proporțiile, retorica în jurul globalizării culturii este comparată câteodată cu un colonialism evident prin exemplul președintelui Iranului Mohamed Khatami¹⁰⁵: globalizarea este un dialog ce pare a amenința cu o forță distructivă culturile. Noua ordine a lumii, pe care oarecari puteri încearcă să o facă acceptată, este asemănătoare unui gen de neocolonialism; acest imperialism amenință înțelegerea mutuală între națiuni, comunicarea și dialogul între culturi.

Ideea de cultură europeană implică în sine și rezolvarea problemelor religioase, sociale, pe lângă cele economice, politice. Această realitate oprește sporadic avântul

¹⁰³ John Naisbitt, *Megatendințe, Zece noi direcții care ne transformă viața*, Ed. Politică, București 1989, pp. 327-348.

¹⁰⁴ A se înțelege prin civilizație – stadiul de dezvoltare atins de toate domeniile fundamentale ale unei societăți.

¹⁰⁵ Louis Hebron and John F. Stack, Jr., “*The Globalization Process: Debunking the Myths*” Chicago, IL., 20–24 February, 2001, apud J. Lieber and Ruth E. Weisberg, *Globalization, Culture, and Identities in Crisis Robert, International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 16, No. 2, Winter 2002, p. 281.

autorităților europene în drumul lor spre desființarea granițelor din orice domeniu. Timpul va aduce poate o reușită la nivel politic care va ține capul de afiș pentru o bună perioadă de timp, însă ceea ce va conta va fi, ca de obicei, reacția poporului sau, acolo unde este cazul, răbufnirea maselor. Să impui niște reacții contemporane unor obiceiuri și mentalități, ce se manifestă poate de secole, este o încercare cu adevărat temerară, demnă de toată atenția.

Cu siguranță că un rol important îl va avea religia ca fundament cultural, civilizațional care unește dar și desparte în aceeași măsură. Credința într-o ființă superioară este poate singurul punct de legătură ce ar putea susține demersurile pentru o Uniune Europeană și de ce nu pentru o Uniune Mondială. Din păcate, pe cât este de ușor de scris, pe atât e de greu de realizat, date fiind trăirile și diferențele majore la nivel de gândire religioasă.

Analizând condițiile realizării proiectului european și a identității europene, Anthony D. Smith¹⁰⁶ trăgea următoarele concluzii:

- crearea unei super-națiuni europene sau măcar a unui super-stat european este realizabilă doar în condițiile susținerii unei identități europene.
- ideii de identitate europeană îi este contrapusă cea a identităților culturale colective formate de-a lungul generațiilor, prin împărtășirea unor mituri, valori, simboluri, experiențe comune.

Întrebarea pe care sociologul britanic o adresează retoric eurofililor este: ce anume îi poate determina pe europeni să aleagă cultura “europeană” (acceptând pentru moment ipotetica ei existență) în defavoarea culturilor naționale, înrădăcinate istoric? Continuând raționamentul, Anthony D. Smith¹⁰⁷ se întreabă care sunt simbolurile, miturile, tradițiile, experiențele și memoriile comune care sunt capabile să genereze loialitățile și adeziunile afective, chiar sacrificiul de sine, locuitorilor Europei “moderne”. Smith¹⁰⁸ demonstrează metodic că moștenirea greco-romană, dreptul roman, sistemul axiologic iudeo-creștin, unitatea lingvistică indo-europeană, tradiția imperialistă europeană nu constituie mituri,

¹⁰⁶ Anthony D. Smith, *National Identity*, Penguin Book, London 1995, pp. 126-127.

¹⁰⁷ Ibidem, p. 129.

¹⁰⁸ Ibidem, pp. 133-143.

simboluri, ceremonii și trăsături culturale comune, împărtășite de toate popoarele europene (diferite lingvistic, religios, etnic), care să asigure emergența conștiinței europene, să inspire afecțiune și loialitate; nu constituie acel corpus de tradiții inventate capabile să constrângă și să inspire, să aline, să entuziasmeze și să solidarizeze popoarele.

Ideea de cultură europeană ne poate salva din situația existentă prin întărirea relațiilor între oamenii simpli care pot simți și răspândi duhul păcii, al unității. Aproximarea cuvintelor cultură europeană dă naștere unui ideal care îți dă dreptul să visezi chiar dacă se cere minimalizarea particularului în avantajul generalului. E adevărat că e foarte dificil să faci să existe o coabitare între cele două laturi, dată fiind situația politică, socială, dar mai ales religioasă a lumii actuale. Aspectul religios va fi, cred eu, cel mai greu abordabil ținând cont de rupturile care au loc între religii și în cadrul religiilor.

Unitatea prin cultură, ca prim pas pentru înfăptuirea unei Europe unite, după cum arăta și Denis de Rougemont¹⁰⁹, este deschizătoare de dialog și constructivă numai dacă se respectă specificitatea, fără pretenția de a căuta o cultură superioară care să se impună în fața celorlalte.

Pentru a se vedea și roadele, e nevoie de timp, de un schimb intercultural continuu care nu numai să formeze intelectuali pentru țările mai puțin dezvoltate, dar și adevărați lideri dornici de adevăr și de dreptate și nu numai de interese proprii. Sună a ideal dar seamănă credibilitate mai ales în rândul oamenilor simpli încercați de atâtea probleme.

Europenizarea poate aduce prosperitate și răspândirea anumitor planuri comune de acțiune, însă poate deveni și o dominare a celor puțini și puternici pe seama celor mulți și săraci, ceea ce ar avea mari repercusiuni asupra istoriei. De aceea este necesar să se țină cont în primul rând de trăirile sufletești comune, în măsura în care acestea pot fi percepute: “Nu se va reuși unificarea Europei numai cu abilitate juridică sau cu pricepere economică...

¹⁰⁹ Denis de Rougemont, apud Lucian N. Leuștean, *Stadiul dialogului interreligios și perspectivele sale în ecumenismul european*, http://hiphi.ubbcluj.ro/JSRI/htmlversion/indexno_2/, p. 21.

Dacă în următorii zece ani nu vom reuși să dăm un suflet, o spiritualitate, o semnificație Europei, am pierdut partida”¹¹⁰.

Un pas important spre bunul mers al integrării ar fi acela de a vindeca problema discriminării care, deși e declarată rezolvată prin natura principiilor politice în care trăim, ea tinde totuși să acapareze oamenii și să-i introducă într-un sistem fără libertate, egalitate, iubire, ci dominat de interese de putere și de orice tip de supremație.

Legea vieții poate fi chiar simplă dacă este respectată în majoritate: dacă tuturor aceleași șanse și atunci granițele vizibile, terestre, vor deveni doar formale iar problema comunicării va deveni o noțiune de timp. Nu poți construi ceva trainic, solid, dacă nu asiguri edificiile materiale sau spirituale cu aceeași bază. Aceste cerințe implică însă sacrificii și sacrificii pe care societatea contemporană nu vrea să și le asume, ci mai degrabă dorește le înlocuiască cu interese minore și de scurtă durată care nu vizează decât partea pecuniară. În acest sens avem foarte mult de lucrat și de luptat cu forțe deja bine închegate în angrenajul sistemelor existente.

Nu mi-aș dori ca de la dorința susținută de posesie, existentă în primele secole, să “evoluăm” spre aceeași dorință de posesie fără limite, care pare să caracterizeze timpul actual. Aici intervine realitatea valorilor creștine care poate modela trăirile oamenilor. Marea problemă este că nu toți trăim în conformitate cu aceleași valori și, mai grav, ele nu sunt respectate și trăite chiar de propovăduitorii lor.

Ne împăcăm sau nu cu ideea, sistemul în care tindem să ne integrăm e deocamdată doar unul formal deoarece este dus de sus în jos și nu invers. Tot ce este durabil pleacă de obicei de la majoritate care trebuie să aibă curajul să-și aleagă adevărații lideri. Niște idei și principii, inoculate încet dar sigur marilor mase, vor fi o pradă sigură schimbărilor apărute în urma trecerii timpului. După opinia mea, soluția, pe cât de simplă pare, pe atât de greu realizabilă, este exemplul personal și aplicarea lui în domeniul în care activezi; singura

¹¹⁰ Jacques Delors, *Comunitățile religioase și Uniunea Europeană*, Simpozion internațional, Bruxelles, 12-13 noiembrie 2001, <http://www.trafic.ro/top/?rid=Ed.trinitasro>.

șansă a perenității libertății, adevărului, dreptății și dragostei între oameni o constituie însăși aplicarea acestora și a ceea ce ele implică.

Într-un asemenea context, interferențele culturale dintre Occident și Orient nu vor mai fi căutate din greu, ci se vor manifesta ele însele prin simpla apropiere dintre oameni, ce vor comunica fără frică, fără minciună și doar cu dorința de a-l înțelege și a-l cunoaște pe cel de lângă el, indiferent de proveniența lui.

Cultura, ca fenomen complex dependent de baza societăților din care face parte, este o verigă importantă în șirul sistemelor economic, politic, familial, fără de care colectivitatea umană nu ar putea exista. Societatea influențează structura culturii iar cultura, la rândul ei, starea societăților. Omul, prin capacitatea sa de adaptare, poate să se obișnuiască din mers cu condițiile sociale și culturale în sânul cărora crește și să acționeze în maniere diverse în funcție de acestea.

Spațiul de desfășurare a vieții este deci cât se poate de important. În acest sens, Octavian Paler¹¹¹, în interesanta sa carte intitulată „*Aventuri solitare*”, face o încercare de comparație între America și Europa. Înzestrat cu un spirit de pătrundere foarte ascuțit, el observa că ținta celor două modele de viață este diferită: Europa aleargă după cultură în timp ce America aleargă după confort. Aceste două idealuri modelează viața și strădaniile a milioane de oameni. În Europa, cultura este obsesia sistemului educațional; în America, confortul este esența culturii. Europa și America vor continua să se zvârcolească în interminabile crize, nu pentru că n-ar avea cultură sau confort, ci pentru că oamenilor le lipsește conținutul de caracter necesar pentru fericire.

Data fiind situația actuală ce urmărește crearea unei Europe fără frontiere, e curios de observat cum se vor manifesta sistemele culturale ale diferitelor popoare încoronate de o tradiție și o istorie greu de depășit. Va avea oare loc un proces de aculturație¹¹² caracteristic primelor secole, în condițiile manifestării unor adevărate mozaicuri sociale, culturale, religioase?

¹¹¹ Octavian Paler, apud www.roboam.com/predici/indexpredicirom.htm.

¹¹² Preluarea de către populație a unor elemente de cultură materială și spirituală sau a întregii culturi a unui popor aflat pe o treaptă superioară de dezvoltare.

Timpul și oamenii vor crea situații din cele mai neașteptate care vor da poate un răspuns. Cert este că “în lupta pentru existență, Occidentul a împins societățile contemporane lui către marginea zidului și le-a învăluit în mrejele superiorității lui economice și politice, dar nu le-a silit să renunțe la culturile lor distincte. Oricât de asuprite ar fi, aceste societăți își pot încă menține sufletul intact”¹¹³. Și ce poate fi oare mai frumos decât păstrarea unui suflet curat, legat de începuturi, dar mereu întins către viitor, în această închisoare a timpului trecător și însemnat de materialitate?!

Rândurile cuprinse în aceste pagini nu fac decât să tragă câteva semnale de alarmă, fără a se împotrivi ideii de europenizare ci, mai mult, cu scopul de a o încuraja în interesul împlinirii ei pe toate planurile.

¹¹³ Arnold J. Toynbee, *Studiu asupra istoriei* (sinteză a volumelor I-IV de D.C.Sommervell), Ed. Humanitas, București 1997, pp. 25-26.

Bibliografie

Abrevieri:

Ed. – Editura.

Trad. – traducere.

Vol. – volum.

No. – număr.

P. – pagina.

Surse:

Pierre Bonte, Michel Izard, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Ed. Polirom, 1999.

Conferința prezentată cu ocazia *Congresului internațional "Familia și Viața la începutul unui nou mileniu"*, 25-27 sept. 2001, organizat de Biserica Ortodoxă Română, Biserica Catolică din România.

Articole:

Manolescu, Nicolae, *Cea mai gravă boală a tranziției*, în "România literară", nr. 36, 8 septembrie 1999.

Pfaff, William, *Fiecărei culturi naționale, propria formă de capitalism*, în "România liberă", nr. 2345, de miercuri, 10 decembrie 1997, articol tradus din "International Herald Tribune".

Bibliografie generală:

Bastian, Jean Pierre, *La foi en situation, Considérations sociologique sur les croyances et les pratiques religieuses contemporaines*, în Bernard KAEMPF (coord.), *Introduction à la théologie pratique*, Strasbourg, Presse Universitaire de Strasbourg, 1997.

Benda, Julien, *Trădarea cărturarilor*, București, Ed. Humanitas, 1993.

Berger, René, *Mutația semnelor*, București, Ed. Meridiane, 1978.

Blaga, Lucian, *Trilogia valorilor*, în *Opere*, vol.10, Ed. Minerva, București, 1987.

Bondrea, Aurelian, *Sociologia culturii*, Ed. Fundației “România de mâine”, București, 1993.

Bourdieu, Pierre, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, București, Ed. Meridiane, 1999.

Brandner, Rudolph, *L'Interculturalité: une approche philosophique*, Colloque *Vers un pluralisme constructif*, (Siège de l'UNESCO, Paris, 28-30 janvier 1999), Organisation des Nations Unies pour l'éducation, la science et la culture Secrétariat des pays du Commonwealth CLT-99/CONF.601/CPL-5, Paris, janvier, 1999.

Braudel, Fernand, *Ecrits sur l'histoire*, Paris, Flammarion, 1969.

Caune, Jean, *Cultură și comunicare*, București, Ed. Cartea românească, 2000.

Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, București, Ed. Univers, 1995.

Collage, J.F. *Identité, démocratie et ethos européen: Eglises et religions dans la construction de l'Europe et la Nation*, Geneve, Labor et Fides, 1999.

Drăgan, Prof. univ. Dr. Ioan, *Sociologia comunicării în masă*, Curs, Școala Națională de studii politice și administrative.

Drîmba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, vol. 1, Ed. Vestala și Saeculum I.O., București, 2001.

Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981.

Religiile, studiu din lucrarea *Interdisciplinaritatea și științele umane* (traducerea din franceză a lucrării cu același titlu apărută în 1983 sub egida UNESCO), București, Ed. Politică, 1986.

Frigioiu, Prof. univ. Dr. Nicolae, *Politologie și doctrine politice*, București, 2001.

Georgiu, Prof. univ. Dr. Grigore, *Cultură și comunicare*, Curs, București.

- Heisenberg, Werner, *Pași peste graniță*, Ed. Politică, București, 1977.
- Hobsbawm, Eric, *Secolul extremelor*, București, Ed. Lider, 1999.
- Huntington, Samuel P., *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, București, Ed. Antet, 1998.
- Krishna, Daya, *Cultura*, în vol. *Interdisciplinaritatea și științele umane*, Ed. Politică, București, 1986.
- Levi-Strauss, Claude, *Antropologia structurală*, Ed. Politică, București, 1978.
- Marie-Domenach, Jean, *Europe: le défi culturel*, Paris, La Découverte, 1991.
- Marshall, McLuhan, *Mass-media și universul invizibil*, București, Ed. Nemira, 1997.
- Moles, Abraham, *Sociodinamica culturii*, Ed. Științifică, București, 1974.
- Morin, Edgar, *Le paradigme perdu: la nature humaine*, Paris, Seuil, 1973.
- Naisbitt, John, *Megatendințe, Zece noi direcții care ne transformă viața*, București, Ed. Politică, 1989.
- Pârvan, Vasile, *Despre valorile istoriei; istorie, filosofie, artă, religie*, curs, 1920.
- Popescu, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Ortodoxie și contemporaneitate*, Ed. Diogene, București, 1996.
- Hristos, Biserică, Societate*, Ed. Institutului biblic și de misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
- Sapir, Edward, *Anthropologie*, Paris, Editions de Minuit, 1967.
- Seguin, Philippe, *Discours pour la France*, Paris, Grasset & Fosquelle, 1992.
- Smith, Anthony D., *National Identity*, London: Penguin Book, 1995.
- Steiner, George, *După Babel*, București, Ed. Univers, 1983.
- Tănase, Alexandru, *Cultură și religie*, Ed. Politică, 1973.
- Cultură și civilizație*, Ed. Politică, București, 1977
- Thual, Francois, *Géopolitique de l'orthodoxie*, deuxième édition revue et corrigée, Paris, Editeur Dunod, Institut de relations Internationales et Stratégiques, 1994.
- Toffler, Alvin, *Șocul viitorului*, București, Ed. Politică, 1973
- Toynbee, Arnold J., *Studiu asupra istoriei* (sinteză a volumelor I-IV de D.C.Sommervell), București, Ed. Humanitas, 1997.
- Valade, Bernard, *Cultura*, vol. *Tratat de sociologie* (sub coordonarea lui Raymond Boudon), București, Ed. Humanitas, 1997.

Vattimo, Gianni, *Sfârșitul modernității*, Constanța, Ed. Pontica, 1993.

Vianu, Tudor, *Originea și valabilitatea valorilor, Opere*, vol.8, Ed. Minerva, București, 1979.

Watzlawick, Paul, J.Helmick Beavin, Don D. Jackson, *Une logique de la communication*, Paris, Seuil, 1972.

Wilson, Bryan, *Religia din perspectivă sociologică*, Ed. Trei, 2000, trad. Dara Maria Străinu.

Adrese WEB:

Crawford, Beverly and Ronnie D. Lipschutz, *The Myth of "Ethnic Conflict"*,
<http://www.ciaonet.org/book/crawford/index.html>.

Cucoș, Conf. univ. Dr. Constantin, *Postmodernitate și religie*, www.bpv.8m.com.

Delors, Jacques, *Comunitățile religioase și Uniunea Europeană*, Simpozion internațional, 12-13 noiembrie 2001, Bruxelles, <http://www.trafic.ro/top/?rid=Ed.trinitasro>.

Dodiță, Dan, Viitorul Uniunii Europene, certitudine sau necunoscută, www.e-referate.ro.

Leuștean, Lucian N., Stadiul dialogului interreligios și perspectivele sale în ecumenismul european, http://hiphi.ubbcluj.ro/JSRI/htmlversion/indexno_2.

Lubich, Chiara *O altfel de globalizare*, <http://arhiepiscopia-ort-cluj.org/cultural/revista/f>.

Marga, Prof. univ. Dr. Andrei, *Filosofia unificării europene*,
<http://idd.euro.ubbcluj.ro>.

Robbers, Prof. Gerhard, *Relația dintre Comunitatea Europeană și comunitățile religioase*, Bruxelles, Belgia, 12-13 noiembrie, 2001, Programul *Une Ame pour l'Europe*,
<http://www.trafic.ro/top/?rid=Ed.trinitasro>.

Rogobete, Silviu *Religie și schimbare socială. Câteva reflexii asupra rolului religiei în societatea contemporană*, New Europe College, București, 2002,
www.areopagus.ro/realrolrelsocnec.

Despre Ecumenism, Articol semnat de „Scara”,

http://biserica.org/Publicatii/2000/NoVII/05_index.html.